דאס יודישע ווארט

DAS JÜDISCHE WORT.

ציימשריפט פיר ליטעראטור, וויססענשאפט, קריטיק און געזעללשאפטליכען לעבען.

ערשיינט וואכענטליך אין קראקוי. הערויסגעבער: אברהם רייזען.

Krakau, 17 Januar 1905. ערשטער יאהרגאנג. קראקוי, י״א שבט תרס״ה.

נומר 3.

איגהאלט:

מתקבלת החתימה על

„הזמן" היומי והחדשי לשנת 1905

מנהלי המערכת והחבריה הקבועים הם:

בן־אביגדור א. ל. ברשדסקי י. טביוב י. ח. טרויש י. א. כ"ץ ב. צ. מרגולין ש. פ. צייטלין הלל. צרנוביץ ש.

מלבד זאת משתתפים אתנו בעבודתם עוזרים קבועים שונים במערכת, וטובי הסופרים העברים מחוץ להמערכת.

כמו כן הזמנו **קורספנדנטים קבועים** בכל המרכזים הגדולים בארץ ובחוץ לארץ.

מחיר „הזמן" היומי: לשנה 7 רובל. לחצי שנה 3,50, לרבע שנה 1,75, לחדש 60 קאפ. **בחוץ לארץ**: במשלוח יומי: לשנה 11 רובל. לחצי שנה 5,50 רובל, לרבע שנה 2,75 רובל: במשלוח שלש פעמים בשבוע: לשנה 10 רובל. לחצי שנה 5 רובל לרבע שנה 2,50 רובל.

הזמן החדשי

ירחון גדול לעניני החיים והספרות האמנות והמדע. הירחון הזה כיל **עשרה גליונות** של דפוס (160 עמודים) בכל חוברת. הפרוגרמה תהיה כללית ועברית. בירחון ישתתפו גם חכמים וסופרים המפורסמים בספרות הכללית: שיערכו מאמריהם ביחוד לשם „הזמן" ויתרגמו עברית ע"י מתרגמים מומחים.

החתימה על הירחון מתקבלת רק מהחותמים על „הזמן" היומי.

מחירו לחותמי „הזמן" היומי 4 רובל לשנה. 2 רובל לחצי שנה, 1 רובל לרבע שנה. ☞ מחיר כל חוברת לאלה שאינם חתומים על הזמן היומי 75 קאפ' עם המשלוח.

החותמים על „הזמן" היומי והחדשי יחד יקבלו במשך שתי שנים.

פרס גדול חנם (רק בהוספת דמי המשלוח 1 רובל לשנה. 50 קאפ' לחצי שנה, 25 קאפ' לרבע שנה) את הספר

„דברי ימי ישראל"

מיום היותו לעם עד ימי הדור האחרון מאת פרופיסור ד"ר **צבי גראץ**, מתורגם עברית בתוספות. הדרושים ומלואים מאת **שאול פינחס ראבינוביץ** (שפ"ר) עם הערות ומלואים מאת ד"ר **א. א. הרכבי**. **בשמונה כרכים**; (כרך שלם בכל רבע) בשנים עשר ספרים לשנה — : ספר בכל חודש [כל ספר מחזיק בערך 11-12 בויגען של דפוס].

האדריסה:

Redaction „HASMAN", Wilna.

קאטאלאג

פון דעם

פערלאג „פראגרעס", ווארשא.

1) ב. פיינענבוים. „שטיינער וואס פאלען פון הימעל". אפאפולערע ערקלעהרונג וועגען מעטעאריטען, שטערנ־שנופען און קאמעטען . . . . 10 ק'.

2) פ. שטרייסלער. „קולטור־געשיכטע". פאפולער בעאר־בייט דורך א. ברעסלער 25

3) וו. קאראלענקא. „דער בלינדער מוזיקאנט" 35

4) ב. פיינענבוים. „דארוויניזמוס". אדער דארווין האט נעטראפען 10

5) ל. טאלסטאי. „וועמענס גלויבען איז בעסער"? איבער־זעצט פון ה. וויכנין 5

6) אברהם רייזען. „צייט־לידער". (מיט אפּאַרוואָרט) 20

7) וו. גארשין. „די גפאלענע פרוי". איבערזעצט פון ה. וויכנין 10

8) א. ברעסלער. „יוסף פערל". זיין ביאגראפיע, ליטעראַרישע און אלגעמיינע ארבייט 10

9) ש. ל. הורוויץ. „בנימין פראנקלין". זיין לעבענס בעשרייבונג און די בעפרייאונג פון אמעריקא 20

10) ה. ט. באקל. „די געשיכטע פון דער ציוויליזאציאן און ענגלאנד". קורץ פאפולאריזירט דורך א. ברעסלער 20

11) נ. רובאקין. „ווי לעבען די חיות"? (בילדער פון טהיר לעבען) 40

12) קוראטשקין. פּפלאנצען־לעבען וועגען נעוואַקסע . . . 30

13) סיפּאווסקי. „סאקראטעס". דער גריכישער פילאזאף. 20

14) וו. לינקעוויטש. „דונגער און בליץ". איבערזעצט פון א. ר. 15

15) א. באגדאנאוו. „עקאנאמישע לעהרע". (פאליטישע עקאנאמיע) בעארבייטעט דורך א. ש. זאקס 25

16) א. רייזען. „ערצעהלונגען און בילדער" 25

17) מ. נארקי. „חברים און דער לעזער". איבערזעצט דורך ד"ר א. מארקאוו 15

18) א. יצחקי. „וואהין געהען מיר"? 3

19) שלום אש. „אין א שלעכטער צייט". (בילדער און ערצעהלונגען) 30

20) א. באגדאנאוו. „די שקלאפעריי". (צווייטעס העפט פון די עקאנאמישע לעהרע) בעארבייטעט דורך א. ש. זאקס 15

21) נ. רובאקין. „די לעצטע ערפינדונגען". בעארבייטעט דורך ה. וויכנין 10

22) יאהר־בוך „פראגרעס" אזשורנאל פיר ליטעראטור וויסענשאפט און קריטיק ערשטער בוך, רעדאגירט דורך אברהם רייזען 75

23) ח"ה זעלדעס. „ווינטער אבענדען". פאפולער וויסענ־שאפטליכע געשפרעכען 25

24) קודריאווסקי. „אדם הראשונ'ס דורות". אדער די פאהר־היסטארישע צייט פון מענשען 25

25) א. יצחקי. „פ. סמאלענסקין". זיין ביאגראפיע. . . 20

26) קאראבטשעווסקי. „ערצעהלונגען וועגען ווילדע מענשען". איבערזעצט דורך א. ברעסלער 10

27) יאנישעווסקי. „וועגען לופט". איבערזעצט דורך ד. פולס (ד. פינסקי) 10

28) פאוולאוויטש. „ווי האבען מענשען געלעבט"? . . . 10

29) א. רייזען. „לידער פון לעבען" 30

אדרעססע פון פערלאג „פראגרעס":

Я. Лидскій, Книжный магазинъ, Варшава, Налевки 32.

☞ די אלע וואס אבאנירען דאס „יודישע ווארט" אויף א

האלב יאהר בעקומען די אלע ביכער פיר א העלפט פרייז. ☞

1 Jahrgang. DAS JUDISCHE WORT. Nr. 3.

דער פרייז פיר רוסלאַנד:
גאַנץ יאֶהרליך 3,50 רובל.
האַלב יאֶהרליך 1,75 „
פיערטעל יאֶהרליך 90 קאפ'.
מאָנאַטליך 30 „

איינצעלנע נומערן 8 קאפ. — 25 העללער.

ענדערן די אַדרעס קאָסט 20 קאפ'

די אַדרעסע פיר רוסלאנד:
Издательство
„ПРОГРЕССЪ“
Варшава, Налевки 32.

דאס יודישע וואָרט

צייטשריפט פיר ליטעראטור, וויססענשאפט,
קריטיק און געזעללשאפטליכען לעבען. - - -

ערשיינט וואכענטליך אין קראקוי.

הערויסגעבער: אברהם רייזען.

אַבאָנאָמענטס פרייז יאֶהרליך:
אֶסטרייך-אונגאַרן 8.— קראָנען
האַלביאֶהרליך 4.— „
פירטעליאֶהרליך 2.— „
דייטשלאַנד 8.— מאַרק.
ארץ ישראל 10.— פראנק.
אַנדערע לענדער 15.— „
אַמעריקא ענגלאַנד 10.— שילינג

פרייז פון אַנאָנסען:
פיר יעדער קליינע שורה פעטיט 20 העללער, 25 פפעניג, 10 קאפ.

די אַדרעסע פיר עסטר.-אונגאַר און אַנדערע לענדער:
Red. und Adm. „Das Jüdische Wort“, Krakau Alte Weichselgasse 27.

Krakau, 17 Januar 1905. נומר 3. קראקוי, י"א שבט תרס"ה.

וואס לערנט אונז דער VI ציוניסטישער קאנגרעס?

עס איז געוויס שוין אָביסעל צו שפעט איצט ריידען וועגען זעקסטען ציוניסטישען קאָנגרעס. נור איך האָב אויף דעם אַסך תרוצים. ערשטענס איז ער נאָך אַלץ דער לעצטער קאָנגרעס... צווייטענס, די גאַנצע ציוניסטישע פרעסע בעשעפטיגט זיך נאָך מיט איהם, פונקט ווי ער וואָלט גאָר ניט לאַנג פאָרגעקומען; דריטענס, צו קען מען זיך פאָרשטעלען אַ נייע אידישע צייטונג, וועלכע זאָל גלייך אין די ערשטע נומערן ניט פערנעהמען אַ שטעלע אין דער „בעריהמטער“ פראַגע? און ו. וו. און ז. וו. אַלזאָ צו דער זאַך. דער זעקסטער קאָנגרעס איז געוויס דער וויכטיגסטער פאַקט אין דער ציוניסטישער בעוועגונג פון די לעצטע צוויי יאָהר. דאָס, וואָס האָט פאַסירט אויף'ן 6-טען קאָנגרעס איז פאַר אַלע ציוניסטען, זאָגאַר פאַר די רוסישע גענערעלע אראָבגעפאַלען פלוצלינג, ווי אַ דונער פון קלאָרען הימעל. און דעריבער קענען זיי נאָך עד היום ניט קומען צו זיך. זיי זענען געפאָהרען אויף'ן קאָנגרעס ווי אויף די אַלע פאָריגע קאָנגרעסען; זיי זענען זיכער געווען, אַז זיי וועלען טרעפען די זעלבע רעדנער, די זעלבע רעדען און די זעלבע הערער, זיי זענען עולה לרגל געווען אין דעם אידישען פאַרלאַמענט פונקט ווי פאַר אַ יאָהרען און פאַר דריי יאָהרען. און וואָס האָבען זיי דאָרט דערוויסט? אַ חורבן! אַ דריטען חורבן, נור איצט איז חרוב געוואָרען ניט ציון, נור דער ציוניזמוס. דר. הערצעל האָט גלייך אין דער ערשטער רעדע ערקלער־ט, אַז זיין גאַנצע טרחא צו בעקומען ביי'ם טערקישען סולטאַן אַ קנין אויף אר־ץ ישראל איז געווען אַרויסגעוואָ־פען. ישמעאל איז נאָך קליגער פאַר עשיו'ן און וויל די בכורה פאַר ק־ין געלד ניט פערקויפען. דאָס מאַכט זעהר אַ שלעכטען איינדרוק אויף דעם עולם הערצעל האָט, ווי עס זעהט אויס, דאָס פאָרגעזעהען אין האָט אין דער זעלבער רעדע באַצייטען אָנגעגרייט אַ פריי־ליכערען פאַקט. גלייך נאָכדעם, ווי ער האָט אַרומגערעדט די אונגעלונגענע אַקציאָן אין קאָנסטאַנטינופול געהט ער איבער צו די גליקליכערע און דערצעהלט: אַז די ענגלישע רעגירונג איז בעשטאַנען אָבטרעטען די אידען אַ שטיק ערד אין מזרח אַפריקא און איז גרייט צו געבען זיי, די אידישע קאָלאָניסטען, געוויסע לאָקאַלע אווטאָנאָמישע רעכט. ליידער, דער מענש טראַכט און גאָט לאַכט — זאָגט דער שפּריכוואָ־רט. הערצעל האָט זיך ניט געריכט, אַז די געלונגענע אַקציאָן וועט מאַכען אַ סוף פון זיין 6-יעהריגער ארבייט; ער האָט ניט פאָרגעזעהען, אַז אויב די טהייל רעדע, דאָס ארץ ישראל איז דערוויל פאַר אידען פערלאָרען, וועלען די ציוניסטען אויסהערען מיט אַ טרויעריגע מינע שווייגענדיג, וועלען זיי איבער אונאַנדע רייסען קריעה, וויינען ווי „קליינע קינדער“, „שלאָגען זיך קאָפּ אין וואַנד“ און נאָכהער פערשמירען דערמיט אַלע אידישע צייטונגען און — דער עיקר — זיי וועלען עס איהם אַפילו נאָכ'ן טוידט ניט פערגעסען.

און וואָס מעהר מיר קוקען זיך צו צו דער אונאַנדישער פראַגע, קענען מיר בשום אופן ניט פערשטעהן, צו איז עס מעגליך, אַז איבער אַזאַ קליינינקייט זאָל צושלאָגען ווערען אַזאַ ריעזיגע פאַרטיי, וואָס האָט אַרומגענומען דאָס גאַנצע אידישע פאָלק, פון קאַווקאַז ביז אַמעריקאַ, וואָס האָט געהאַט אַזעלכע פינף ריעזיגע קאָנגרעסען, וואָס האָט בעשאַפען אַזאַ ריעזיגע ליטעראַטור אין אַלע אייראָפּאישע שפּראַכען, וואָס האָט אין אַזאַ קורצע צייט ערוואָרבען אַזוי פיעל סימפּאַטיע אין אַ געוויסע טהייל קריסטליכער פרעסע, צו איז מעגליך פרעגען מיר, אַז איבער אַזאַ קליינינקייט זאָל אַזאַ פאַרטיי מיט אַזעלכע געניאַלע פיהרער פלוטצלינג באַנקראָטירען? צו איז אונאַנדע אַ נייעס אין דער יודישער געשיכטע?

אַניענטפער אויף דער פראַגע וועלען מיר בעקומען, צוקוקענדיג זיך נעהנטער דעם ציוניזמוס פון די פאָריגע פינף יאָהר, ביז דעם לעצטען קאָנגרעס.

ווען מיר בעטראַכטען דעם בעריהמטען באַזעלער פראָגראַם, וואַרפט זיך אונז איין זאַך אין די אויגען: דער גאַנצער פראָגראַם איז אַ מאַקסימום פראָגראַם, לעתיד; קיין מינימום פראָגראַם אָבער, אויף איצט, געפינען מיר דאָרט ניט. דער באַזעלער פראָגראַם איז אַ שיינע געביידע, אָבער אָהן טיער און טויער. מען קען אין איהם ניט וואָהנען מען קען פון איהם קיין דירעקטע נוטצען ניט האָבען. קיין מינימום פראָגראַם, קיין פראָגראַם אויף איצט, האָט מען אויף דעם קאָנגרעס ניט געקענט אויסאַרבייטען. וואָרום? ערשטענס ווייל דער פראָגראַם האָט געזאָלט זיין פאַר אַלע אידען פון דער גאַנצער וועלט. דאָס איז געווען דער גלאַנץ פון דעם פאָליטישען ציוניזמוס, זיין קרעדיט אין אויסלאַנד און זיין שטאָלץ. אין דעם אָבער איז פאָר אַלעם געלעגען זיין אָהנמעכטיגקייט.

„די אידען וואָס וואוינען אין מזרח אייראָפּאַ און די אידען פון מעריב אייראָפּא — זאָגט וויצמאַן (פריינד נומ. 179) — זענען היינט ווי מיט 7 יאָהר צוריק זיך גאַנץ פרעמד. ווי דער הימעל צו דער ערד אַזוי איז ניט גלייך דער ציוניזמוס אין רוסלאַנד צום ציוניזמוס אין מעריב אייראָפּא און דאָס איז דערפאַר, ווייל אין דעם לעטצטען זעהען מיר ניט דעם אמתין אידישען געפיהל (רוח היהדות, וואָלט אחד העם געזאָגט),

מען זעהט ניט קיין גרייטקייט צו אָפּפערן זיך פאַר דעם אידישען פאָלקס טובה וועגען".

און דאָך האָט מען אויסגעאַרבייט אַ פּראָגראַם ניט נור פאַר די אידען פון מזרח אין מעריב אייראָפּא, נור זאָגאַר פאַר די אידען פון מאַראָקאָ, א. ז. וו. א. ז. וו. דער ציוניזמוס האָט געזאָלט זיין אַ גאולה. עס האָט געמוזט מקוים ווערען: ושבו מארבע כנפות הארץ...

אין נוירדוי'ס רעדע האָט עס פיין געשטימט און געמאַכט זאָגאַר אַ שיינעם עפעקט, פראַנקרייך נאָך מאַראָקאָ, ענגלאַנד נאָך רומעניע, און אַמעריקאַ נאָך גאַליציען. עס האָט זעהר מאַלעריש אויסגעזעהען, אין פּראָגראַם אָבער איז עס אונמעגליך געווען צונויפשטעלען. די יודען פון רוסלאַנד, וואָס קענען זיך ניט פאָרשטעלען, ווי אזוי קען אַ יוד האָבען גלייכע רעכט, און די יודען פון ענגלאַנד, פראַנקרייך, וואָס קענען זיך ניט פאָרשטעלען ווי אזוי קען אַ יוד קיין גלייכע רעכט ני ט האָבען, דעם יודען פון פוילען, וואָס קען זיך ניט בעגעהען אָהן אַ חסידישען רב מיט רבינו תם'ס תפלין און דעם יורען פון דייטשלאַנד, וואָס קען זיך ניט בעגעהן אָהן דער נייצייטיגער קולטור — קען איין פּראַקטישער פּראָגראַם ניט אַרומפאַסען. ווען דער ציוניזמוס וואָלט זיך בעגרענצען אויף די רוסיש־פּוילישע יודען, וואלט ער זיך נאַטירליך געקענט שטעלען גע־וויסע אויפגאַבען שוין אויף היינט, נור דאַן וואָלט ער ניט געווען דאָס וואָס ער איז געוואָרען אויף דעם ערשטען באַזעלער קאָנגרעס.

צווייטענס, ווייל דער באַזעלער פּראָגראַם האָט געזאָלט זיין פאַר אַ ל ע יודען. און אויך דערמיט האָט דער דאַמאָלטיגער ציוניזמוס געשטאָלצירט.

„די שטייפע פעראייניגונג פון די פאָרשריטענדסטע אידישע עלע־מענטען מיט די העכסט קאָנסערוואַטיווע, האָט פּאסירט אָהנע קאָמפּראָ־מיסען, אָהנע גייסטליכ־אידעאַלע אָפּפער" אזוי האָט הערצל געזאָגט אויף'ן ערשטען קאָנגרעס. און ווירקליך, דער ציוניזמים האָט אַרומגענו־מען רייכע אין אָרימע, פרומע אין פרייַדענקענדע, חסידים און מתנגדים, פאַבריקאַנטען מיט זייערע אַרבייטער, קורץ עס איז ניט געווען אַ מענש מיט אַנ'אידישען נאָמען, וואָס זאָל צו דער פּאַרטיי ניט קענען אנגעהערען. אַזאַ גרויסע פּארטיי מוז האָבען אגאַנץ גרויסען פּראָגראַם. ער האָט זיך אַלזאָ נעמוזט אָבזאָגען פון קולטורעלע אַרבייט, כדי ניט צו רייצען די רבנים. ארומנעהען די מאָגען פראַגע, כדי צו פריעדען שטעלען די עשירים.

אַזאַ פּראָגראַם איז געווען דער באַזעלער פּראָגראַם.

אַנפאַנגס זענען אַלע געווען צופרידען. מען האָט געשטוינט, ווי לייכט עטליכע הונדערט צופעליגע דעלעגאַטען האָבען אויפגעלייזט אַ פראַגע, וואָס מען האָט ביז ניט לאַנג געהאַלטען פּאַר אַ פראַגע אָהן אַ ענטפער, אַ תיקו. מען איז געווען ענטציקט מיט'ן פּראָגראַם און פאָר אַלעם מיט דעם פיהרער. נור לאַנג האָט עס ניט געקענט דויערן. דאָס לעבען, וואָס ווייס קיין המצאה'ס ניט, האָט גענומען עקזאַמינירען די נייע פּאַרטיי, זי האָט אַרויסגעריקט לעבעדיגע פראַגען, פּראַקטישע פראַגען און האָט געפאָדערט לעבעדיגע תשובות, פּראַקטישע תשובות. פון אַלע זייטען האָט איהר דערגרייכט אַ שטימע: מה נעשה, וואָס זאָלען מיר א י צ ט טהון? מיר לעבען א י צ ט איבער קריזיסען, היסטאָרישע מאָמענ־טען און מיר מוזען אויף דעם אַלעם שוין א י צ ט ענטפערן.

אויף'ן זעקסטען קאָנגרעס האָט הערצעל געוואָלט געבען איין ענטפער אויף איין פראַגע. עס איז אָבער גלייך קלאָר געוואָרען, אַז מיט קיין פּראַקטישע אַרבייט קען די ציוניסטישע פּארטיי זיך ניט בעשעפ־טיגען, אויב זי וויל ניט צופאַלען אויף שטיק שטיקלעך. ניט די אוגאַנדע פראַגע האָט צושלאָגען די ציוניסטישער פּארטיי; עס וואָלט געווען דאָס זעלבע, ווען אַנשטאַט דער אוגאַנדער פראַגע וואָלט מען אַוועקשטעלע,ר וואָסער עס איז אַנדערע פּראַקטישער פראַגע.

און אַ זעלכע פראַגען מעהרען זיך מיט יעדען טאָג, איבערהויפּט אין רוסלאַנד... וואָס לערנט אַלזאָ דער זעקסטער ציוניסטישער קאָנגרעס?

אַז פון דעם כלל, דאָס מענשען פון פערשיעדענע בעדינגונגען, אינטערעסען און קולטורשטאַנדען קענען ניט אָנגעהערע צו איין פּאַרטיי — זענען יודען קיין אויסנאַהם ניט.

מ. ר ו ב י נ ש ט י י ן.

פעליעטאָן.

❧❧❧❧

א נאכמיטאג ביי'ם רב אין שטוב.

א ב י ל ד

פון מ. י. בערדיטשעווסקי.

די פעדערשטע שטוב ביי'ם טאראַ'ועצער רב. א ניעדעריגע סטעליע. צוו י קליינע פענסטערליך געהען אויפ'ן גאס. אַרום נעבען איין אלט באנקבעטיל שטעהט א לענגל'כער קיילי'כיג'ער טיש. אויבענאן אויף איין אלטען שטול הינטערגעשפארט מיט א קישען זיצט דער רב, א קליין יודיל מיט א שפיציג גראעס בערד'ל. ער ה'לט די האנד אנגעשפארט אויפ'ן טיש און קוקט אריין אין א משניות. א הויכער יוד מיט גרויסע שטיוועל אין א לאנגען ריבסענעם חאלאט מיט א פערגרינט פליסען היטעל שטעהט פאר'ן אנדערן עק ט'ש און טענה'ט.

דער רב (העבט ניט אויף די אויגען פונ'ם ספר): איך האָב דיר דאך געזאָגט, חיים, איך טאָר דיך ניט אַליין אויסהערען.

דער יוד: רבי לעב, ער קוילעט מיך, ער איז מיר משיג־גבול.

דער רבי (ערנערליך): איך טאָר ניט הערען איין בעל־דין אהן דעם אנדערען. קים מיט איהם אין איינעם און האָט אַדין־תורה.

דער יוד: אַז דער הולטאַי וויל גאָר ניט געהען צווישען יודען און וויל נאר אָנגעבען אין סוד.

דער רב (העבט אויף דעם קאפּ): איך וועל איהם שיקען רופען.

דער יוד: ער וועט אייך ניט הערען, דאס איז אַ כלב שבכלבים.

דער רב (רופט): יענקיל, יענקיל, וואו איז ער? (עס קומט קיינע ניט), וואו איז יענקיל? זאָל ער געהען נאָכ'ן שמש (מען הערט דאָס קול פון דער רבצי'ן): יענקיל'ן האָב איך געשיקט צו פעס'ן אין קלייט אַריין נאָך צוקער.

דער יוד: וועל איך אַליין געהען רופען שואל'ן.

דער רב: אַז דו ווילסט, געה.

דער יוד: (געהט אַרויס דורך די טיהר וואָס עפענט זיך אין דרויסען. די טיהר וויל זיך ניט צומאַכען, אַ ווינטעל בלאָזט. די רבצי'ן אַ גראָבע מיעסע יודענע אין אַ טשיפעקעל קימט אויף דער שוועל פון דער קעך אין שטוב און קוקט אַריין): שלמה, איז ער שוין אוועקגעגאַנגען?

דער רב: יאָ.

די רבצי'ן: טאָמיר האָסט דו נאָך צוואַנציג קאָפּעקעס, איך בעדאַרף צו האָבען.

דער רב (קראַצט זיך): איך האָב ניט.

די רבצי'ן: אַ, כּפּרעניק איז דאָ געווען און וויל צוהאַקען דאס האַלץ. ער וויל אָבער פערציג קאָפּעקעס אַ טאָג. (די טיהר פון דרויסען עפענט זיך און דער ייד קומט אַריין).

דער יוד: ער וועט באַלד קומען.

דער רב: זעץ זיך דערווייל.

די רבצי'ן: אַ חיים.

דער יוד (קרעכצט): יאָ, מען בידעוועט.

די רבצי'ן: וואָס איז אייך?

דער יוד: אַדין־תורה האָב איך מיט שואל'ן, ער האָט מיך אָבגע־ראַבעוועט און וויל מיך אויסטוהן ביז העמד.

די רבצי'ן: יאָ, יאָ, חיים, מען מוז נאָך אויסהערען יענעמ'ס צר...

דער יוד שפּרינגט אויף: וואָס זאָגט איהר, רבצי'ן! דאס איז אַ ראָזבאָיניק, ווי איהר ועהט מי לעבען, איך זאָל אזוי געהרעכט זיין פאַר גאָט, ווי איך בין גערעכט.

צום „פְרִיהלִינְג“.

קוּם שׁוֹין לִיעבֶּער פְרִיהלִינְג, קוּם,
דֶען עֶס שְׁמַאכְט דָא יֶעדֶע בְּלוּם.
אוּן דִי אָרְמֶע, צַארְטֶע רוֹיז,
שְׁטֶעהט אָהן קְנָאסְפֶּען, נַאקֶעט, בְּלוֹיז.
אוֹיךְ דֶער שְׁטַארְקֶער אֵייכֶענְבּוֹים
שְׁטֶעהט פֶערְמַאטֶערְט, אָטְהֶעמְט קוֹים.
אוּן דִי פֵייגֶעל וָואגְלֶען לַאנְג
אִין דֶער פְרֶעמְד דָארְט, אָהן גֶעזַאנְג...

פֵייגֶעל! וִוי כְ'דֶערְמָאן אָן זֵיי
טְהוּט דָאס הַארְץ מִיר אַזוֹי וֶועה...
זֵיי פֶערְיָאגְט, אוּמְזִיסְט, אָהן זִינְד,
הָאט דֶער בֵּייזֶער וִוינְטֶער־וִוינְד,
אוּן דֶער וַואלְד אִיז וִויסְט אוּן לֶעער —
נָאר אִין נָארֶע בְּרוּמְט דֶער בֶּער...
פְרִיהלִינְג, פְרִיהלִינְג גִיכֶער קוּם
אוּן דִי פֵייגֶעל קֶעהר אוּנְז אוּם!

פְרִיהלִינְג, פְרִיהלִינְג קוּם גֶעשְׁוִוינְד,
נָאר אָהן שְׁטוּרֶעם, נָאר אָהן וִוינְד.
ס'הָאט דֶער וִוינְטֶער יֶעדֶען זַאפְט
אוֹיסְגֶעזוֹיגֶען, יֶעדֶען קְרַאפְט.
אוֹי, דֶער וַואלְד אִיז קְרַאנְק אוּן מִיד,
הָאט שׁוֹין נִיט קֵיין גַאנְצֶעס גְלִיעד.
שְׁטְרַאהלֶען, שְׁטְרַאהלֶען בְּרֶענְג אִיהם פִיעל,
הֵייל אִיהם, הֵייל אִיהם, אָבֶער שְׁטִיל...

אברהם רייזען.

פליעגעלמאן.

ערצעהלונג.

פון ה. ד. נאמבערג.

(ענדע).

דריטעס קאפיטעל.

וועגען פליעגעלמאנ'ס פערשוואַכטע נערווען, וועגען זיין וועלען חתונה האָבען און ווי אַזוי ער איז משוגע געוואָרען.

עס זענען דורכגעגאַנגען צוויי יאָהר, און פליעגעלמאנ'ס לעבען האָט זיך וויינינ געענדערט, עס איז נאָר געוואַכסען דאָס בענגעניש אין האַרץ נאָך אַ ווייב, וואָס האָט איהם אַסך מאָל זעהר צוריעדערט, און אין דער לעצטער צייט אויפגערעגט די נערווען און געשטערט פון לעזען. עס האָט זיך געטראָפען, אַז ער האָט פליצלינג פערגעסען גאָר אַבעקאַנט וואָרט, פאַר די אויגען האָט אַסך מאָל געשווינדעלט, און אין קאָפ איז עפּיס אַלץ שיטער געוואָרען און ווי צושרויפט.

עפּיס האָט זיך איהם עפּטער דערמאַנט זיין קינדהייט. ער האָט געדענקט דעם פאָטער, אַ קליין, דאַר יודעל, וואָס האָט שטענדיג געהוסט, עפּיס אַ קאַלטע נאַכט האָט זיך געדענקט, דער פאָטער איז אַראָבגעקראָכען פון בעט מיט אַ הוסט, און איהם איז געוואָרען זעהר קאַלט, בלייבענדיג אַליין אויפ'ן געלעגער. ער האָט געדענקט דעם פאָטער'ס טויט: ליעגענדיג אויף דער ערד האָט ער אויסגעזעהן אַזוי קליין, אַז ס'האָט זיך געדאַכט, ער האָט זיך איינגעקאָרטשעט און איינגעשלאָפען. די איינציגע עלטערע שוועסטער פליעגעלמאנ'ס האָט

(די טיהר פון דרויסען עפענט זיך אויף, און שואל דער שמש, אַנ־אַלטער, שוואַרצער יוד פון אַ יאָהר זעכציג קומט אַריין הוסטענדיג: קחי, קחי, ער שנייצט זיך די נאָז): רבי וואָס לאָזט איהר מיך ניט שלאָפען. איך וואָלט מיך אַביסעל אָבגערוהט, איך הוסט שוין זייט דריי טעג און דער קאָטער... האָט איהר געהערט ביי ראובן זיססים איז היינט געפגרט די ציג. אַ רחמנות. שרה רבקה איז געלעגען געוואָרען און האָט געהאַט אַ יונגעל, דאָס אַכטע. אין בית המדרש האָט מען היינטיגע נאַכט גענגבע'ט האָלץ. איך מוז מיר אָברייסען דאָס האַרץ מיט'ן גבאי ער זאָל קויפען אַ שלאָס.

דער רב (גוטברידערליך): לאָז די מעשיות, שואל. געה אַריבער צו שמואל'ן און זאָג, איך לאָז איהם רופען, ער זאָל באַלד קומען צו געהן.

דער שמש (קוקט אויף חיימ'ן): איך פאַרשטעה שוין—אַ לאַרע'עש. ביי וועמען דאָב איך דעם זעכסער? מוז איך מיר אָבנעהען די פּיס אומזיסט? (ער פאַרהוסט זיך: קחי, קחי, קחי).

דער רב: געה שוין. אונטערוועגס קויף מיר ביי פייסי'ן אַנ'אַכטעל ט'טין. סרעדניע.

דער שמש: גיט אַהער געלד.

דער רב: נעם אויף באָרג.

די רבצי'ן ווינקט דעם רב.

דער רב געהט צו צו איהר.

די רבצי'ן (שטילערהייט): שיק ניט נעמען אויף באָרג. ער האָט קיין חשק ניט. מיר זענען איהם שולדיג ניין קערבליך.

דער רב, העבט אָן צו קראַצען אין קעשעניע און געפינט אַ אָבגע־ריבענעם דרייער. שואל איז דערוויל אוועגגעגאַנגען. ס'קומט אַריין אַ געזונדע שיקסע אין רויט קליידעל מיט אַ אויסגענעהט העמד: דאוואי דרישטשי נאַ שעסט קאָפּיעק. די רבצי'ן געהט צו צו דער שאַפע און ווענט איהר אַב אַ לויט הייוען).

דער רב: וויפיעל האָסט דו געלייזט, רבקה?

די רבצי'ן: זעכס קאָפּעקעס.

דער רב: השגחה!

אַ יונג ווייבעל, אַ שעמעדיגע עפענט אויף די טיהר.

די רבצי'ן: שלמה, אַ שאלה.

דער רב: קומט אַהער.

דאָס ווייביל (געהט פאַמעליך צו צום טיש און נעמט אַרויס פון האַנטיך אַ מאָגערע הון): איך האָב זי גענומען כשר מאַכען, האָב איך ניט געפונען די גאַל.

דער רב (שטעקט אַריין די האַנד און נעמט אַרויס די לעבער און לעקט זי): ס'ביטער — ס'כשר.

דאָס ווי'בעל (שטעהט:) איך וואָלט אייך געוואָלט פרעגען. איך האָב אַ דיישקע, וואָס איך בעניץ זי נאָר צו וואַסער און שטעהען שטעהט זי אין קאָמער ניט אין קעך, אַצינד וויל איך אין איהר שטעלען פסח'דיגע באָרשטש.

דער רב: מ'מעג, אָבער מ'מוז זי כשר'ן.

דאָס ווייבעל: נעכטען האָב איך געהאַט די האַנד אין מעהל, האָב איך גענומען די קוואָרט און איך האָב אָנגענומען וואַסער.

דער רב: איך האָב אייך דאָך געזאָגט, כשר'ט זי.

דאָס ווייבעל (נ'ט צופרידען): וויים איך, איך האָב געמיינט, קויף בעסער אַ נייע דיישקע, אַבער אַז מ'מעג... (זי נעמט די הוהן פונ'ם טיש וויקעלט זי איין און געהט אַוועק).

דער רב צו דער רבצי'ן: ווער איז זי?

דער יוד: שמעון'ס שנור.

שטארק געוויינט און געווישט מיט דער שירץ די נאָז. און אַהיים קומענדיג צוריק פון דער לויה, האָבען זיי זיך ביידע געשלאָגען און געריסען איבער אַ האַלבע פּאָמעראַנץ, וואָס איז געבליעבען אויפ'ן פענסטער... דערנאָך האָט ער געגעסען טעג.. די שוועסטער איז היינט אַ מלמדיתע, וויל אוודאי זיין נאָמען ניט הערען, ווייל ער איז איין אפיקורס, און האָט אוודאי אַסך קינדער, וואָס געהען אַזוי אָבגעריסען, און פערשמאַכט, ווי לעוואַנטקאָווסקי'ס קינדער, און ער פליעגעלמאַן, געהער זיי אָן אַ פעטער. עפּיס מאָדנע איז דאס אַליץ אויסגעקומען.

אין נייען פּאַספּאָרט, וואָס פליעגעלמאַן האָט בעקומען איינ־געשיקט פון זיין געבורטס שטעדטיל, איז ער געשטאַנען איינגעשריעבען 36 יאָהר, און דרעהענדיג דעם פּאַספּאָרט אין דער האַנד האָט ער זיך שטארק פערטראַכט, און איהם האט געש־אָקען דער געדאַנק, זאַ ער האָט שוין פערשפּעטיגט חתונה צו האָבען. ער האט גענימען זוכען בעקאַנטשאַפט, דאָס איז אנגעקומען זעהר שווער.

אין דער לעצטע צייט האָט ער זיך בעקענט מיט עפּיס אַ מיידעל, אַ דאַנטיסטקע. זי איז געווען נישט זעהר שיין, אביסל אַ דיקע, מיט אַ פול פּנים. נור זי האָט הויך געלאַכט, אַזוי אַז עס איז שווער געװען צו הערען, וואָס זי רעדט, און האָט ליעב געהאַט אויפצופלעכטען און צי־צופלעכטען אלע ווײלע די האָר. פליעגעלמאַן האָט אָנגעהויבען אָפט אַריין צוגעהן צו איהר, און אין האַרץ האָט געוואַכסען עפּיס אַ האָפנונג.

גערעדט מיט איהר האָט ער שטענדיג וועגען ביכער, שרייבער און פילאָזאָפען. זי איז געזעסען שטיל און האָט אַליץ אויסגעהערט, אויסגעהערט, און מיטען נאָר פלעגט זי איבערהאַקען:

— איהר ווילט טהעע?

עס האָט געדויערט אַ גאַנצען חדש. אַמאָל איז זי אַריינ־געגאַנגען אין דער ערשטער שטוב ברענגען טהעע, פליעגעלמאַן איז געבליעבען אַליין, ער האָט זיך אומגעקוקט אין דער שטוב, און האָט נישט געוואוסט, וואָס ער טהוט דאָ. ער האָט אַראָב גענומען דאָס שפּיעגעלע פון טיש און האָט עס געדרעהט פאַר זיין פּנים, אין מיטען איז זי אַריין געקומען מיט דער טהעע.

— איהר שפּיעגעלט אייך אויך? אַבי איהר, מאַנסלייט, רעדט אויף אונז פרויען. אַז מיר קאָקעטיערען! עהרליך, ס'איז אַ געלעכטער.

— יאָ — האָט פליעגעלמאַן געצייגען די ווערטער — מיר ווילען אויך געפעלען, ווי דען? איבערהויפּט, איך — אייך.

די לעצטע ווערטער האָט ער אַרויסגערעדט שטיל מיט נישט קיין זיכער קול, דאָס מיידיל האָט נ־ר געפ־עגט עפּיס ווי פער וואונדערט:

אַזוי? — און איז שטיל געבליבען. פליעגעלמאַן האָט אויך נישט גערעדט, עס איז געוועזן עפּיס זעהר שווער אין שטיב. דאָס מיידעל האָט געעפ־נט אַ בוך, ער האָט לאַנג געקוקט אויפ'ן אויבען.

— ווי פיעל, צו'ם ביישפּיל, קען קאָסטען אַזאַ אויבען? אַשענער אויבען. ער האָט גערעדט שטיל און געפּיהלט, אַז ער רעדט נאַריש און האָט אַ הייב געגעבען די אַקסלען.

זי איז לאַנג געזעסען שטיל, דאָס בוך איז געלעגען אָפען פאַר איהר, און זי האָט זיך עפּיס פלוצלינג צולאַכט.

— לעכערליך... לעכערליך... האָט זי קוים אַ־ויסגערעדט און אָנגעוויזען מיט'ן פינגער אויפ'ן בוך, וואָס זי האָט אָבער באַלד צוגעמאַכט. און פליעגעלמאַן האָט נישט געוואוסט, צו זי האָט געלאַכט פון איהם, אָדער אין בוך איז עפּיס אַזעלכעס געוועזן. אין שטוב איז ווייטער געוועזן שווער און ענג. עס איז אַריין געקומען אַ בעקאַנטער. זי האָט גאַר אויפגעלעבט, און פליעגעלמאַן איז אַרויס געגאַנגען און שוין נישט מעהר אריינגעגאַנגען צו איהר.

די צייט איז געגאַנגען שנעל איהר וועג, אַ טאָג נאָך אַטאָג איז אַוועק, און פליעגעלמאַנ'ס האַ־ץ איז אַליץ געווען שרעקליך לעער, די מחשבות אין מח האָבען זיך אָנגעהויבען פּלאָנטען, און די נערוועז זענען אַליץ מעהר אונרוהיג געווען. אין פּאַספּאָרט איז ער שוין געשטאַנען איינגעשריעבען 38 יאָהר...

עס איז אָנגעקומען אַ נאַסער, ווינדיגער הערבסט וואָס האָט אויף פליעגעלמאַן שלעכט געווירקט. קויפענדיג זיך אַפּאָר קאַלאָשען האָט ער פערגעסען דעם נומער, און האָט געקויפט מיט אַ נומער

דער רב: א מחמרתא.

דער יוד: יאָ דער מאַן איז אַ גנב.

דער רב: דו רעדסט מיר צושטאַרק אויף יודען.

דער יוד: אַלע זענען זיי גנבים, די שמעונ'ס.

דער רב נעד־ט צו צום פענסטער און קוקט: שואל איז נאָך ניטא. אַז מ'שיקט אירם אוועק, קען מען זיך ניט דערוואַרטען. רבקה (ער קערט זיך צו דער רבצי־ן) ועה נאָך אין שופלאַד, האָב איך נאָך אַבּיסעל טיטין?

דער יוד (נעמט אַרויס א צי־גאַר טיטין): נאַט אייך, רבי, ס'גוטע־.

דער רב: דו ווילסט מיר געבען שוחד, איך וועל שוין וואַרטען אויף שואל'ן.

יענקיל (קומט אריין, א אויסגעשמירט, באָרוועס יונגעל פון א יאָהר ניין מ־ט א צעריסען היטעל): באבע איך בין געפאַלען און האָב אויסגעשיט דעם צוקער.

דער רב (ווערט רויט פאַר כעס).

די רבצי־ן (נעמט איהן אָן ביי דער האַנד און פיהרט איהם אי קעך אריין)...

דער שמש (קומט): וואָס איז ביי אייך פ־ר אדונד ביי דער טיה אַ דאָ האָט איהר דעם ט־ט־ן. פייסי האָט זיך אפילו אביסעל געקרימט... שמואל'ן האָב איך ניט געפונען אין דערהיים. האָב איך געזאָגט זיין ווייב. (ער הוסט.) אווינד איז דאָס! צו נחום קאָזיאַנסקי איז געקומען צופאָהרען א פּריץ.

דער יוד חאפּט זיך אויף.

דער רב: וואוהין געהסט דו, חיים?

דער יוד: איך וועל באַלד קומען.

דער שמש (אז חיים איז אוועקגעגאַנגען) רבי, ס'פּוסטע זאכען. זיי וועלען זיך קיינמאָל ניט לאָדען, אידר דיט געזעהען?

דער רב: וואָס?

דער שמש: ווי ער האָט זיך אויפגעחאַפּט, אַז איך האָב געזאָגט פון פּריץ.

דער רב: אַ יוד וויל נעביך פערדיענען.

דער שמש: אַשיינער נעביך, אויף מיר געזאָגט געוואָרען. ווי ער זיצט דאָ וואָלט איהר קיין צוויי גראָשען פאַר איהם ניט געגעבען, אָבער איהר וואָלט איהם געזאָלט זעהן אין דער מעקלעריי.

דער רב: שמואל האַנדעלט דאָך אויך מיט מעקלעריי.

דער שמש: אַודאי, דאַרום רייסען זיי זיך אַרום.

דער רב (זעצט זיך ווידער צום משניות און הייבט אָן אַ־ריינצוקוקען).

דער שמש (פערשטעהט אַז ער מעג שוין געהען. ער שטעהט.)

דער רב? וואָס שטעהסט דו, שואל?

דער שמש: ווער וועט מיר בעצאָהלען פאַר'ן וועג?

דער רב מאַכט אַ הלצה'לע: האָב מיט חיימ'ן אַדין־תורה.

דער שמש: אייך איז נוט צו לאַכען. פון וואַנען זאָל איך לעבען?

דער רב: העבסט שוין ווידער אָן. (זוכט אין קעשעניע, נעמט אַרויס דעם דרייער): נא, האָסט דו.

דער שמש (טאַפּט דאָס געלד. צו זיך): אַדרייער. (ער נעהט).

דער רב זעצט זיך ווידער אין שטול, מישט צוריק די בלעטליך און הייבט אָן צו לערנען: מאימתי קורין את שמע בערבית? (צו זיך): מ'איז מיך מבטל פון דער תורה...

גרעסער, און געהענדיג אויף דער גאַס, האָט ער אַ מינוט נישט געקענט פֿערגעסען זיין טעות: די קאַלאָשען האָבען זיך אַראָבגערוקט פֿון די פֿיס און האָבען שטאַרק דערקוטשעט. ער איז אין דער לעצטע צייט מעהר געגאַנגען איבער דער גאַס אָהן שום ציעל און האָט כמעט גאָר נישט געלעזען. דער טראטואַר אויף דער גאַס איז שטענדיג געווען נאַס, די דראָשקעס האָבען געשפריצט מיט בלאָטע; לֲויות האָבען זיך געצויגען יודישע און קריסטליכע, עפּיס מיידלעך מיט ביכער אונטערן אָרעם זענען אַלע ווײַלע דורכגעגאַנגען, דאָס קלייד אין דער האַנד האַלטענדיג, און די ווייסע ספּאָדניצע איז געווען בעשפּריצט מיט בלאָטע, און זיי האָבען געאיילט, געאיילט. אויף דער נאַכט איז עפּיס אַ טרעגער געשטאַנען אויפ׳ן טראָטואַר, מיט אַ שטריק אומגעגאַרטעלט, און האָט זיך געשוואהרען, אַז ער האָט אַגאַנצען טאָג קיין גראָשען נישט פֿערדיענט. און אין מוח איז אַלץ עפּטער שיטער געוואָרען, פֿאַר די אויגען האָט אַלץ געשווינדעלט און איבער׳ן רוקען האָט געבראָכען... פֿליעגעלמאַנן איז אריין געגאַנגען צו אַדאָקטאָר, דער דאָקטאָר האָט איהם לאַנג רעוויזיערט, געפֿרעגט צו ער איז אַ בעווייבטער. פֿליעגעלמאַן האָט געלייקענט, געזאָגט „יאָ״, און איהם האָט זעהר פֿערדראָסען, וואָס ער האָט אַ ליעגענד געזאָגט.

— איך פֿיהל — האָט ער גערעדט מיט לעוואַנטקאָווסקי׳ן — אַז איך ווער אַ פּעסימיסט. אייגענטליך, איז דאָך דער פּעסימיזם דאָס לעצטע וואָרט פֿין דער פֿילאָזאָפֿיע...

ער האָט עפּיס דערמאַנט וועגען שאָפּענהויער, נור ער האָט אין מיטען אַבליק געוואָרפען אויף לעוואַנטקאָווסקי׳ן, וואָס איז געזעסען און געמאַכט זיך פּאַמעליך אַפּאַפּיראָס פֿין פֿליעגעלמאַנס טאַבאַק, און האָט זיך בעמיהט אַלץ מעהר טאַבאַק אָנצושטופּען. דאָס האָט עפּיס פֿליעגעלמאַנען פּערדראָסען, און נאָך מעהר דערבייזערט האָט איהם, וואָס לעוואַנטקאָווסקי האָט גאָר נישט בעמערקט, אַז ער האָט זיך אָבגעשטעלט אין מיטען זאַטץ.

— איהר ווייסט, וואָס, לעוואַנטקאָווסקי — האָט ער זיך פּלוצלינג אַ־ויסגעהאַפּט — איהר זייט אַ נאַר.

לעוואַנטקאָווסקי האָט נישט בעמערקט, ער האָט רוהיג געצויגען דעם פּאַפּיראָס און האָט אָנגעמאַכט אַ שטאַרק רויך. פֿליעגעלמאַן האָט איהם לאַנג אָנגעקוקט און געזאָגט:

— דייטלעך רעדענדיג, וואָס טויג אייך אזוי פֿיעל קינדער, לעוואַנטקאָווסקי? איהר זייט לייכטזיניג, כ׳לעבען.

לעוואַנטקאָווסקי האָט געשמייכעלט און געזאָגט:

— איך האָב גראָד זעקס. איהר — גאָר נישט, איז גוט! לאָז אייך דאַכטען, אַז יעדער האָט דריי. איז נישט גוט? זאָגט אַליין.

לעוואַנטקאָווסקי האָט געקוואָלען פֿון זיין ווערטיל, ער האָט זיך צולאַכט, און פֿליעגעלמאַן׳ען האָט דאָס געלעכטער נאָך מעהר אויפֿגערעגט.

— הערט, לעוואַנטקאָווסקי, איהר זייט אַ נאַר, אַנאַר, איך זאָג אייך, אנאַר, הערט, וואָס איך זאָג אייך, אַנאַר...

פֿליעגעלמאַן האָט דערפֿיהלט, אַז ער ווערט אויפֿגערעגט און האָט אבגעהאַקט, לעוואַנטקאָווסקי האָט געמאַכט זעהר אַ זויערע מינע. עפּיס האָט איהם דאָס אַלץ זעהר פֿערוואונדערט, ער האָט זיך געזעגענט מיט איין אַראָבגעלאָזטע נאָז און איז אַ־ויסגעגאַנגען.

פֿליעגעלמאַן איז געבליבען אַליין אין שטיב, ער האָט גענומען קלערען וועגען פּעסימיזם, נור די געדאַנקען האָבען פֿערלוירען זייער שטייפֿקייט, און ער האָט פֿערגעסען אַגאַנצען זאַטץ, וואָס ער האָט אַ מאָל געדענקט פֿון אויסענווענדיג.

ער איז ארומגעגאַנגען איבער דער שטוב און גע׳חזר׳ט פֿאַר זיך: „ער איז אַ נאַר, אַ ריינער נאַר, אַ נאַר, אַ נאַר, אַ נאַר..״ און עפּיס האָט זיך געוואָלט דאָס וואָרט אַסך מאָל איבער׳חזר׳ן, און מח איז לייכטער געוואָרען דערביי.

עטליכע טעג האָט ער זיך געפֿיהלט שטאַרק צוריעדערט, ביינאַכט איז ער מיט דעם בעטיל געפֿאַלען עפּיס אין טיעפֿע אָבגרונדען. ער האָט שטאַרק געזיפֿצט אין שלאָף. בייטאָג איז אויף דער גאַס געווען גאָר אַשלעכט וועטער, פֿליעגעלמאַן האָט געפּרובט זיטצען אין דער היים. אין הויז, וואו ער האָט געוואָהנט, איז עמיץ געשטאָרבען, און אויפ׳ן הויף האָט מען שרעקליך געוויינט און

דער סאמאוואר.

(אויס דעם לעבען אין דער קאַזאַרמע.)

(פֿאָרטזעצונג)

אַז די האָלץ איז שוין אין סאַמאָוואַר אַריינגעלייגט, דערמאָנט זיך פֿוהרמאַן, אַז דעם עיקר האָט ער ניט. איהם פֿעהלען שוועבעליך. אַ שוועבעלע איז אפילו ביי די סאָלדאַטען, חאָטש מוזיקאַנטען, אַ טייערע זאַך, אבער אַז פֿוהרמאַן לויפֿט אַריין אין קאַזאַרמע, לאזענדיג אויף אַווײַלע אַליין דעם סאַמאָוואַר און בעט נישט, נאָר פֿאָדערט מיט שטאָלץ: סקאריי ספּיטשקא! טראָגט מען איהם ענטגעגען. נאָך מעהר, מען געטרויט איהם אפילו אויף די אייגענע הענד דאָס גאַנצע פּעקיל. מען חאָט נאָר מורא פֿאַר זיין צוטראַגענקייט און מען בעמערקט איהם, אַז ער זאָל ניט פֿערליהרען און צוריק ברענגען, אויף וואָס פֿוהרמאַן שיקט לויפֿענדיג צוריק צום סאַמאָוואַר אין איילעניש אַ תשובה: גאָט בעהיט!

און חאָטש די שוועבעליך זענען ניט זיינע, פֿון דעסטוועגען סטאַרעט ער זיך, אַז ער זאָל יוצא זיין מיט איינער און ניט פּטר׳ן קיין איבריגע, און דאס רוב געלינגט עס איהם. סיידען, אַז עס טרעפֿט אַ שטאַרקער ווינד.

אַז ער צינדט אָן די עטליכע זעהר דין צעשפּאָלטענע העלצליך און וואַרפֿט זיי אַריין אין סאַמאָוואַר צו די איבריגע גרעבערע שטיקער האָלץ, הייסט שוין ביי איהם געפּטרט אַ האַלבע אַרבייט. איהם בלייבט נור צו בלאָזען. דאָס בלאָזען אַליין איז אפילו ניט שווער, נאָר דער רויך איז דאָס ערגסטע. איהם וואָלט דאָס שוין אפילו ניט אַזוי געאַרט, מילא איז אַביסעל ביטער ׳אין די אויגען, שפּעטער וואַשט ער זיי אויס איז ווידער גוט. דאָס אונגליק איז נאָר דעריין, וואָס ער מוז אויסשטעהן זידלערייען פֿון דער „שוואַלניע״ וואָס געפֿינט זיך אויך אויפ׳ן דאָזיגען הויף אין שכנות מיט די מוזיקאַנטען. פֿוהרמאַן ווייס ניט צו אַרט זיי טאַקי דער רויך אָדער זיי פֿערגינען ניט די מוזיקאַנטען דעם סאַמאָוואַר, נאָר שרייען זיי און סטראַשען צו געהן „דערלייגען״ דעם אַדיוטאַנטי

פֿוהרמאַן ווייס אפילו, אַז דער אַדיוטאַנט וועט דערפֿאַר גאָר נישט טהון, וויל דער סאַמאָוואַר איז אַ קאַזיאָנער און טהיי דאַרפֿען די מוזיקאַנטען טרינקען „פּאָ אוסטאַבו, פֿון דעסטוועגען וויל ער ניט האָבען אויף זיך קיין „בעמערקונג״, פֿאַר איין אַלטען סאָלדאַט פּאַסט עס ניט, און ער זוכט מיטלען צו פֿערניכטען דעם רויך, וואָס וואַליעט ווי פֿון אַ לאָקאָמאַטיוו און צעלעגט זיך אין שוואַרצע שטיקער איבער׳ן גאַנצען הויף, צו דערשטיקט ווערען..

נאָר ביז וואַנען ער געפֿינט דעם מיטעל, איז שוין דער מיטעל אבריג. דאָס פֿייער, גוט פערנאַנדער ברענענדיג זיך, גיט שוין פֿון זיך אַרויס אַ קלענערען שיטערערען און העלערען רויך, שפּעטער אַ ווײַלע שפּאַרט נאָר אַרויס פֿון קוימען אַ ריין־העל־פֿייער און שטעלט אויס רויטע ציינגער די סאָלדאַטען פֿון שוואַלניע.

דערזעהענדיג דאָס ריינע פֿייער אָהן רויך, ווערט פֿוהרמאַן דערפֿרעהט און זיכער. ערשטינס דאַרף ער שוין נישט בלאָזען, צווייטענס לאַכט ער זיך שוין אויס פֿון דער שוואַלניע און דהיטענס וועט שוין טאַקי באַלד זיין טיי.

איהם בלייבט נאָר יעצט שטעהען און אונטערלייגען פֿון צייט צו צייט אַן איינציג שטיקעל האָלץ, וועלכעס דאָס פֿייער אינוועניג חאַפּט מיט גרויס ליעבע אַרום, האלזט עס, גלעט עס, קושט עס און פֿערברענט עס...

אַז עס געהט אַריבער די ערשטע האַלב שעה קומט אַרויס פֿון קאַזאַרמע איין אַלטער סאָלדאַט און פֿרעגט מיט אַ בעל הבית׳שען טאָן.

— נו, פֿוהרמאַן, וואָס הערט זיך.

פֿוהרמאַן טאַפּט מיט אַ גענײַטקייט דעם סאַמאָוואַר, שמייכעלט און ענטפערט:

— עס וועט שוין קיין סך ניט געדויערען!

שפּעטער אַביסעל, שמייכעלט ער צופריעדענער און ענטפֿערט:

— ער „רעדט״ שוין.

ריידען הייסט אפילו ניט זידען, אבער קרוב דערצו. אין קאַזאַרמע פערשפּרייט זיך באַלד די ידיעה און דער עולם גרייט זיך שוין אָן ווער מיט אַ גלאָז, ווער מיט אַ טשאַשקע און ווער מיט אַ לעפּיל...

(ענדע קומט).

אברהם רייזען.

געמאַכט קולות, ביז דער שוואַרצער וואָגען איז געקומען און האָט דעם טויטען אַוועקגעפֿיהרט, און אויפ'ן הויף איז שטילער געוואָרען, ער האָט געפּרובט לעזען, נור אָבליינענדיג אַ ביסעל האָט ער זיך אָבגעשטעלט, געגעניצט און פֿאַר די אויגען האָט געשווינדעלט, ער האָט זיך געלעגט, קוים איז ער איינגעשלאָפֿען, האָט איהם געחלומט אַ שלעכטער חלום:

עפּיס אַ לאַנגען, שטייפֿען טויטען האָט ער געטראָגען איינגעוויקעלט אין איין שוואַרצע קאָלדערע. די קאָלדערע האָט ער געהאַלטען אין ביידע הענד און איז געגאַנגען איינגעבויגען. געקומען איז ער פֿון אונטער דער שטאָדט, און געטראָגען דעם טויטען בעגראָבען. עס איז געווען פֿינסטער. מיט איהם זענען געגאַנגען צוויי שמשים, און האָבען גערעדט צווישען זיך. פֿון שמועס איז ער געוואָהר געוואָרען, אַז ער טראָגט זיין טויטע שוועסטער, איז ער געוזען זעהר מיעד. ביי אַ שוועל פֿון אַ געוועלב האָט ער זיך אויסגעגליטשט, דער טויטער איז אַרויסגעפֿאַלען און האָט זיך אָנגעשלאָגען מיט'ן קאָפּ אויף דער שוועל. און פֿון דער קאָלדערע האָט זיך געהערט אַ קינדיש געוויין. איין שמש האָט געזאָגט:

— טראָגט, פֿליעגעלמאַן, זי איז טויט, דאָס איז נור אַ רעפֿלעקסיע, טראָגט!

ער האָט ווייטער געטראָגען, דאָס קול איז געוואָרען אַלץ ציטריגער, און ער איז געווען מיעד. זעהר מיעד, איין שמש האָט איהם צוגעשטופּט און צוגעאיילט, פֿליעגעלמאַן האָט געוואָלט וויינען און האָט מורא געהאַט, אַז דאָס וועט זיין אַ רעפֿלעקסיע, אַז ער איז טויט... איהם איז געוואָרען זעהר שלעכט, און איז זיפֿצענדיג אויפֿגעשטאַנען פֿון שלאָף.

אין קאָפּ, איבער'ן רוקען האָט זעהר געבראָכען; אין צימער איז געווען אַזוי פֿינסטער, אַז אַפֿילו דער פֿערוואָלקענטער הימעל האָט אַריינגעשיקט אָפּאַשיין, און די שיין אַז פֿירכטערליכער געווען פֿאַר דעם פֿינסטערניש. אויפ'ן הויף האָט אַקאַטץ יעמערליך געשריען, אויפֿגעהערט און ווידער אָנגעהויבען, דאָס געשריי האָט געריסען ביים האַרץ, און עס איז ניט מעגליך געווען צו פֿערשטעהן, וואָס איהר פֿעהלט, וואָס זי קלאָגט זיך אין דער טונקעלער נאַכט אַזוי שפּעט. אויף דער גאַס. האָט אַלע ווילע געקלאַפּט אַ דראָשקע, און די שייבען אין צימער האָבען געציטערט... פֿליעגעלמאַן האָט זיך איינגעוויקעלט אין דער קאָלדרע און די קאַטץ האָט אַלץ געיאָמערט.

די גאַנצע נאַכט איז ער ניט געשלאָפֿען. בייטאָג אויף דער לעקציאָן זיצענדיג, האָט איהם דער שילער זעהר אויפֿגערעגט: ער האָט איבערגעזעצט אנשטאָט: „די גרינע לאָמפּען פֿון אייערע שכנים"— „די לאָמפּען פֿון אייערע גרינע שכנים", פֿליעגעלמאַן האָט איהם געהייסען פֿערריכטען, און דער שילער האָט איבערגעזעצט: „די לאמפּען פֿון אונזערע גרינע שכנים", ער איז בייז געוואָרען און האָט געחאַפּט דעם שילער פֿאַר'ן אַקסעל, איהם געט'רייסעלט און געשריען ניט מיט זיין קול:

— גרינע שכנים! ווי קאָן דאָס זיין גרינע שכנים! ווי קאָן דאָס זיין!

אין מיטען האָט ער זיך דערמאַנט, און האָט אָנגעהויבען צו ־עדען הויך:

— נו זאָג אַליין! איז דאָס מעגליך? ווי?

נור דאָס קול זיינס האָט געציטערט, דאָס האַרץ האָט געקלאַפּט, ער האָט זעהר שווער געאָטהעמט, און דער שילער האָט זיך פֿערוויינט:

— פֿערשטעה דאָך... פֿערשטעה דאָך, דאָס איז דאָך אונמעגליך...

דער שילער האָט זיך אויפֿגעהויבען און איז אַריין צו דער מוטער מיט אַגעוויין.

די מוטער איז אַריין געקומען, און פֿליעגעלמאַן האָט געפֿיהלט, אַז ער ברויך איהר פֿערשטעהן צו געבען, אַז די „גרינע שכנים" איז אונמעגליך, און ער האָט גישט געוואוסט, ווי אַזוי מען טהוט דאָס. די מוטער האָט געפֿרעגט:

— וואָס איז דאָס פֿאָרגעקומען צווישען אייך?

פֿליעגעלמאַן האָט אַ ווילע נישט געענפֿערט, נור די מוטער איז אַלץ געשטאַנען און געוואַרט פֿליעגעלמאַן האָט זיך עפּיס אַרויסגעחאַפּט:

— גאָר נישט. איך בין היינט צוריעדערט. מיין שוועסטער איז געשטאָרבען...

די מוטער האָט זיך פֿעראינטערעסירט מיט דער שוועסטער, פֿליעגעלמאַן האָט אָנדערציילט ליגענד, וואָס ער האָט אַליין נישט געוואוסט, פֿון וואַנען זיי זענען איהם געקומען אין קאָפּ אַריין און אַרויסגעהענדיג האָט ער זיך גע'חזר'ט: „איך בין קראַנק, איך בין קראַנק, קראַנק, קראַנק, קראַנק..." און פֿון דעם איבער'חזר'ן איז איהם ווידער לייכטער געוואָרען. אויף דער רעשט לעקציאָנען איז ער ניט געגאַנגען. פֿאַר נאַכט איז ער אַהיים געקומען, איהם האָט זיין שטוב זעהר אָבגעשראָקען, און ער האָט זיך געלעגט אויפ'ן בעטיל און איז איינגעשלאָפֿען.

ער איז אויפֿגעשטאַנען זיפֿצענדיג, דערשוויצט, אין שטוב איז געווען פֿינסטער, דאָס ווייסע האַנטיך האָט איהם אָבגעשראָקען, ער האָט גיך געחאַפּט דעם פּאַלטאָ אויף זיך, און נישט בעמערקענדיג, וואו אַהין ער געהט, איז ער אַריין צו לעוואַנטקאָווסקי'ן.

לעוואַנטקאָווסקי האָט איהם שטאַרק געשאָקעלט מיט דער האַנד אַזוי, אַז אין מח האָט זיך דערביי געוואָרפֿען, אַרום האָט זיך געזעהן בעטגעוואַנד, קינדישע פּנימער, אין איין בעט האָט געזיפֿצט לעוואַנטקאָווסקי'ס וויב, פֿליעגעלמאַן האָט זיך געזעצט אויף אַ שטוהל, און האָט עפּיס ווי איינגעדרעמעלט, אין דרימעל האָט ער אויף זיך דערפֿיהלט לעוואַנטקאָווסקי'ס האַנד, ער האָט אויפֿגעפּענט די אויגען, לעוואַנטקאָווסקי, האַלב אויסגעטהון, האָט איהם געשמייכעלט אין פּנים אַריין, עפּיס גערעדט, אַז ער איז שכור... פֿליעגעלמאַן'ן האָט זעהר גענאַרט דער שמייכעל, און ער האָט געוואָלט זאָגען עפּיס זעהר שטאַרק'ס, כדי ער זאָל אויפֿהערען צו שמייכלען.

— איך געה צו דער ווייסעל... האָט ער קוים אַרויס גערעדט.

— געהט שלאָפֿען, ס'איז קאַלט...

פֿליעגעלמאַן האָט דערפֿיהלט, אַז איהם איז קאַלט, אין שטוב האָט זיך געזעהן אַפּאַרע, לעוואַנטקאָווסקי האָט געשמייכעלט, און פֿליעגעלמאַן איז אַרויסגעגאַנגען.

ער איז דורכגעגאַנגען אַסך גאַסען און האָט נור בעמערקט, אַז ער רוקט זיך אָב פֿון איין לאַמטערען צו דער אַנדערער, אַז זיין שאָטען ווערט קירצער און קירצער און וואַקסט ווידער אַרויס... אויף איין גאַס האָט איהם אָבגעשטעלט עפּיס אַ מיידעל, זי האָט געשמייכעלט און געדרייהט מיט'ן קאָפּ לוסטיג, און אַז ער איז אַוועקגעגאַנגען האָט זיך געהערט, אַ פֿוילער הוסט, וואָס האָט לאַנג געציטערט אין דער לופֿט... און דאָס אַלץ איז שווער געווען צו פֿערשטעהן.

אָפּגעשטעלט האָט ער זיך אויף דער בריק פֿון דער ווייסעל, און האָט זיך אומגעקוקט. אַפּאָליציאַנט האָט איהם נאָכגעקוקט: „איך האָב אַ פּאַספּאָרט" האָט ער זיך געטראַכט און געהאַלטען די האַנד פֿאַר'ן בוזעם.

אויף דער בריק איז ער געשטאַנען לאַנג. פֿון דער ווייטען האָט זיך געזעהן גאַנצע שורות לאַמטערען וואָס האָבען געבילדעט אַ פֿייערדיגע דלת, אין וואַסער האָט זיך געוויעגט אַ שיין, אויפ'ן הימעל האָבען זיך געריהרט פֿערשיעדענע שטיקער וואָלקען, שוואַרצע און העלערע, זיי האָבען זיך עפּיס ווי געדרייהט און אין עק דאָרטען זיך אויסגעמישט מיט'ן וואַסער. אייף דער בריק איז מען דורכגעפֿאָהרען, און אַלץ אַרום האָט געציטערט... די פֿינסטערניש פֿון דער ווייטען איז אַלץ נעהנטער געוואָרען, די וואָלקען האָבען זיך אַראָבגעלאָזט און פֿאַר די אויגען האָט זיך געריעדערט, געריעדערט אָהן אַ'ן אויפֿהער...

פֿליעגעלמאַן האָט דערפֿיהלט, אַז זיין גאַנצער קערפּער שאָקעלט זיך, און האָט זיך משער געווען, אַז ער האָט זיך אַריינגעוואָרפֿען אין וואַסער, נור דאָס שאַקלען האָט לאַנג געדויערט, עס האָט זיך געהערט אַנגעקלאַפּ פֿון רעדער אויף אַ האַרטען ברוק, עפּיס האָט מען גערעדט צו איהם אויף רוסיש, און ער האָט נישט פֿערשטאַנען.

ער איז איינגעשלאָפֿען אין פּאָליצייסקען צירקעל. אַ גאַנצע נאַכט האָט ער געפֿיהלט, אַז ער ליעגט אין וואַסער; איבער די אויגען האָט זיך געצויגען, געצויגען אַבלאָהליכער שטראָם, און איהם איז געווען לייכט און גרינג, נור אונטער'ן קאָפּ האָט וועה געטהון, און איהם האָט זיך געדאַכט, אַז ער איז געפֿאַלען אויף אַ שטיין.

אין דער פריה, אז דער פאָליציאנט האָט איהם מיט געוואלד אויפגעשטעלט אויף די פיס, האָט ער זיך בשום אופן נישט געקענט דערמאנען, וואָס ער טהיט דאָ, און ער האָט געקוקט מיט אַ שטארקען בליק ארום זיך. נור אז ער האט פאר זיך דערזעהן אפאָר שליפעס מיט א שווערד און האט דערהערט א שטרענג קול, האָט עפּיס א געדאנק אויפגעבליצט אין קאָפּ, ער האָט ארייגעשטעקט פאמעליך די האנד אין דער בוזעם טאש און גערעדט:

— איך האָב די עהרע אונטערטהעניגליך צו בעטען... בעגראָבט מיך. איך האָב אפאספאָרט. אָט.

בעטרוג.

פון

קארל עוואלד.

סוועגד מוז אנהויבען געהן אין די שולע.

איהם איז א ביסעל פריקרע, אבער די גובערנאנטע איז איהם מבטיח, אז די שולע איז דאס לוסטיגסטע אויף דער וועלט. אין פערד שפּיעלען, א אדלער מאַכען, פון דער מאמען מעשיות אויסהערען, מיט דעם טאַטען צו דער באהן פאהרען, איז אודאי זעהר שעהן און גוט — אבער לערנען, לעזען און שרייבען איז הונדערט מאל שעהנער און בעסער.

דער ערשטער טאג טרעפט איהם זעהר א נייגיעריגען, זיין נשמה איז פול פון פריידיגער ערוואַרטונג. דאס גאנצע דויערט נישט לענגער ווי איי שעה, אבער ווי איין אבגענארטער געהט ער אהיים.

דעם צווייטען טאג האט ער שוין פון אנהויב אן קיין אמונה נישט אין דער גאנצער זאך, אבער ער האפט אז דאס „לוסטיגע" וועט נאך אפשר קומען. עס איז אָבער אגאַניץ שוואכע האפנונג, און זי ווערד גרינדליך צערשטעהרט.

דעם דריטען טאג געהט ער נישט מעהר.

אומזיסט איז דאס זוכען איהם. ערשט ווען די שולצייט איז שוין פאראיבער, געפינט מען איהם. אויף די פראגע פאר וואס ער איז נישט געוועזען אין די שולע, ענטפערט ער, אז ער איז ליעבער געגאנגען אין וואלד אריין.

די גובערנאנטע דערצעהלט איהם, אַז זי האט נאך קיינמאל נישט געהערט, אז א יונגעל זאל געהן אין וואלד, ווען מען דארף געהן אין די שולע. זי ציהט איהם צו צו זיך און קוקט אויף איהם מיט א טיעף בעזארגטען בליק. סוועגדס אויגען זענען נישט ווענינער ערנסט ווי איהרע:

„דו האסט געזאגט, עס איזט דארט אזוי ליסטיג."

זי דערצעהלט איהם, אז א יונגעל, וואס געהט ליעבער אין וואלד אריין ווי אין שולע קען קיין מאָהל נישט גרויס ווערען. זי פערזיכערט איהם, אז זיין פאטער האט קיינמאל אזוי נישט געטוהן. זי איז איהם מכבד מיט די אלע שקרים, וועלכע מיר האבען שטענדיג אָנגעגרייט פאַר אונזערע קינדער.

סוועגד קוקט גאָר נישט אויף דעם. ער ווייסט, וואס ער ווייסט, און האַלט זיך ביי׳ם זייניגען. פעסט און מיט רוגזה קוקט ער זי אן או ווידערהאָלט נור דעם זעלבען ענטפער:

„דו האסט געזאָגט, עס איז דאָרט אזוי לוסטיג."

אויס׳ן דייטשען פון א. ל. ש.

פונם רייזע־ביכעל.

אויפצייכנונגען פון מ. י. ב.

IV.

סכסוכים. — ער האָט זיך אַנידערגעזעצט אויפ׳ן בענקיל און אָט געגעבען אַ יודישען, ברייטען קרעכץ, חאָטש ער האָט גאָר ניט אויסגעזעהען שלעכט דערנאָך. „מוז איך האָבען אויף דער עלטער אַ סכסוך מיט די אייגענע קינדער. זעכציג יאָהר בין איך אַלט געוואָרען און איך מעג זאָגען פון מיר, אַז איך בין ניט געזעסען מיט פערלעגטע הענד. וואָס איהר זעהט מיך האָבען, האָב איך מיט מיינע פינגער פערדיענט, אַ שטוב אונטער טשערעפּ און אַ שטוב; דריי קלייטען אין מאַרק און די גרויסע ווינדמיהל אויפ׳ן סטעפּ. פריהער האָב איך געהאַלטען די קליינע מיהל אין ווילשינקי פון חאָדיראַווין און ס׳איז מיר ניט איינמאָל ניט אָפּגעריסען געוואָרען די בריק. דרייצעהן יאָהר האָב איך געהאַלטען דען קאַרשזאַווער טייך. איך אַליין האָב מיך נעזעצט אויף דער לאָדקע און האָב געחאַפּט פיש. איהר מוזט זעהען קאַרפּען ווי די בערען און שלייען! איטליכעס ווינקעלע האָב איך געקענט אין טייך און האָב געקענט די טבע פון די פיש. גאָר פאַר מיר זיך פאַרגנב׳נען װעלען, צי גאָר ניט װעלען אַרױסקומען, — האָב איך פאַרקאַטשעט די אַרבעל; די הענד אַריינגעשטעקט אין וואַסער אַריין און האָב איהם אָנגעחאַפּט, דעם מחותן, ביי׳ם ווײדעל און האָב געזאָגט: קום ברודער! דער מענש האָט געעפענט אַ מויל און האָט זיך אַריין געוואָרפען אין זאַק אַריין. און אַז איך האָב געהאַלטען די מיהל, האָב איך אַליין אַרום געשלאָגען דעם מיהל־שטיין, געטראָגען די פילע זעק אויף מיינע פלייצעס ביז אויף דעם אויבערשטען גאָרען, און אַז די זאַסטאַווקעס זענען משוגע געוואָרען און האָבען ניט געוואָלט האַלטען דאָס וואַסער, האָב איך, מיט נאָך איין גוי, זיי אַליין פערשלאָגען. דעם שכל פון דער מיהל האָב איך געקענט צעהן מאָל אויסענווייניג און אַז צו מיר איז געקומען אַמאַראָטשניק, אַ געלערנטער, און האט מיר אָנגעהויבען צו טאָלקעווען דאָס און יענץ און אויף צי חשבונ׳נען מיט׳ן שרייבפענדעל, האָב איך גענומ׳ען דאָס שטיקעל פאַפּיר פון האַנד און געגעבען דאַרויף דריי קריטץ, געמאַכט אַ קעסטעל, און עס דורכגעצויגען און איהם בעוויזען אַלעס, ווי אַזוי איך פערשטעה דאָס אויף מ י י ן דרך, אַז ער האט זיך אַליין געחדוש׳ט. און אַז ס׳איז אויסגעגאנגען דער סראָק פון דער מיהל און יורען האָבען זיך גענומען ביי׳ם פרייז אויסדינגען, איז ער, אַ הונד, האט מ י ך געוואָלט בעהאַלטען און האָבען ז י י ע ר געלד, האב איך זיי געלאזט אַזוי לאנג אַרויפציהען, ביז איך האָב געוואוסט, אַז זיי וועלען ברעכען דעם קאַרק און דערנאָך האב איך זיי געלאָזט די מציאה און האָב מיר געדינגען די ווינדמיהל, אַזוי גוט ווי געקויפט און דעמאָלט בין איך אויך צוריק אַריין אין שטאָדט אריין".

„די לייט האָבען מיך געהאַלטען פאַר משוגע, אַז זיי האָבען מיך געזעהען זיך אַרומשלאָגען מיט דער מיהל. איהר פערשטעהט ווינד איז ניט וואַסער. דאָס מוז מען פערשטעהען, ווי אַזוי צו דרעהען און צושטעלען אַ קעגען דעם ווינד, און אַז ס׳איז דאָ צומאָלען ביז איבער די אויערן, איז אויף להכעיס ניט דאָ קיין ווינד. וואס טהוט מען דעמאָלט? ניט אַיינמאָל איז מיר אויסגעטרוקענט דער מוח טראַכטענדיג, און געזאָגט האב איך מיר, דו מוזט עפּיס אויסטראַכטען, ס׳זאָל געהן אָהן ווינד, איהר פערשטעהט? אז איך בין געווען אַ יונגער מאַן, האָב איך געקענט תכונה..."

„יאָ, אַצינד האב איך אַ גראָב פּנים און גרויסע הענד און טראָג גוי׳שע שטיוועל, אָבער אז איך בין געווען אַ יונגער מאַן, בין איך געווען ווי אַלע יונגע לייט און האָב אריינגעקוקט אין אבן־עזרא אַריין און א האַרב שטיקעל האט מען אויך פערשטאַנען, און אין קדוש החודש בין איך געווען דער איינציגער — אַז מיין מוטער האט נאך געלעבט, פלעגט זי תמיד צו זאָגען, אז ווען גאָט וואָלט געוואלט, וואָלט איך גענומען גאָר איין אנדערען שניט. אַ פּנים אז ער האָט דאס ניט געוואָלט און איך האָב׳ס אויך ניט געוואלט... פּלוצים, אַז איך בין שוין אַלט געווען זיעבען און צוואנציג יאָהר, איז מיר אַריין אויף איינמאָל אין דער מחשבה אריין אַוועק צו וואַרפען די קלויז מיט דעם לערנען מיט כל ולך און בין אַרויס אין אַ דאָרף אַריין און האב אָנגעטהון דאס פעלציל און בין געוואָרען אַ דאָרפס־יוד מיט אַלע ברעקליך. ווער ס׳האָט מיך געקענט, האט געזאגט: ישראל איז אַראָפּ פונ׳ם זינן! קויפען פלעג איך פראָסטע און האָבער, און דערנאָך זיי פערקויפט קארלאַפּניקעס און אויף סטאַנציעס, דערנאך איז מיר דאס אויך נמאָס געוואָרען, און איך האָב מיך גענומען צו מיהלען און צום טייך.

נעאַרבייט האָב איך פֿאַר זעקס ביי טאָג און נאַכט און ס'איז מיר נים אפילו נעקומען אויפֿ'ן זינן מעהר פֿון טבעיות..."

„מיינט איהר אַז איך האב ניט ליעב מעהר צו חקר'נען, פֿערקעהרט, אבער מיט זיך אַליין. די ספרים, דאָס ביסעל וואָס איך האָב ליענען ביי מיר ערגיץ און ווערען פֿערפֿוילט און מיט די אחרימיוועד בהמות געהען רעדען, בין איך גאָר קיין בעל'ן ניט, אבער פֿערשטעהען פֿערשטעה איך דעם מענשען און דעם תכלית... בעסער איז ווען אַז מ'מאַכט צו די אויגען און מ'קלעהרט גאָר ניט. — פֿערקעהרט, וואס איז אַלעס? זעהט איהר, אָט דא אין האַרצען האב איך מיר אַ פֿאָר ווערטער אויפגעשריעבען... דאָס זאג איך אבער קיינעם ניט אוים, ביז איך וועל ניט שטאַרבען. אז איהר וועט קומען אין מיינע יאָהרען, וועט איהר אַליץ פֿערשטעהען, איך קען אייך אין וואָס איהר לאָזט אייך ניט נאַרען, השגחה! מ'זאָגט, אַז גאָט איז גערעכט, אָ מ'זאגט"..!

„האָב איך אויסגעהאָדעוועט פֿיער בנים איינער גרעסער פֿונ'ם אַנדערען און האב זיי אַלע חתונה געמאַכט און זיי האבען אלע ווייבער מיט קינדער, און האָבען מיר פֿריהער כלומר'שט געהאָלפֿען און אַצינד סוחר'נען זיי אַליין. ווען ניט איך, דער פֿאָטער, וואָלטען זיי אַלע געמענט שיין אָנשפּארען. פֿון מיין טבע האט קיינער ניט אַ פיצעל, וויל איך פערקויפען די שטיב, (וואָרום איך קען ניט מעהר האָראווען און אַז ס'קומט ווינטער לייד איך אויף די פֿיס. ניט איינמאָל האָבען זיי מיר אָבגעפֿרוירען און האבען גענוג גדיענט), — לאָזען זיי מיך ניט, די פֿיער קדשים מיינע, און ווילען מיך שלאָגען. יאָ מיט פערציג יאָהר וואָלטען זיי געמענט מיט מיר אנהייבען. נאָך היינט בין איך קיינעם ניט מקנא, אַז איך בין איהם מכבד מיט אַ פאַטש און ס'רינט דאס בלוט ביז איבער'ן מויל און אויף די צייהן. אבער זיך געהען מיט זיי שלאָגען, זשאַליוועט מען דאס ביסעל כוחות".

„כבוד אב, שענק איך אייך. משה רבינו'ס חומש'ל איז היינט ניט קיין גרויסער פריץ, און אַז מ'איז ניט מעביר די סדרה, געהט מען ניט אויף דריי חדשים אין טורמע אריין. איך וועל זיך ניט געהן מאַכען נאַריש און זאגען: פֿע! אויפֿהייבען די האנד קעגען אַ פֿאָטער! האָט אייך צעהן מאל א שווארץ יאָהר, אָבער לאזט מיך פערקויפֿען די שטוב! פֿערקעהרט, איך גיב אייך אַליין צו פֿיפֿציגער, פֿערזוכט אַ שטיקעל ירושה ביי מיין לעבען, אבער לאָזט מיך טהון מיינס.

„וואָס'זשע וויל איך אייך בעטען? שיקט אריבער צו זיי און טהוט מיט זיי אַ רעד. רופֿט דעם דריטען מיינעם, בנימין, ער איז זייער אַלעמענס קאָפּ, און צווישען אונז רעדענ'דיג, שכל האט ער פֿאר אַלע פֿיער, און אָט דעם גיעב איך פֿינף און אכציג קאַרבען... שיקט נאָך איהם רב יוסל, אַוודאי איז אַייער פֿאָטער דער רב אין שטאָדט אין ס'איז זיין זאַך, אבער פאר אייך וועלען זיי האָבען דרך־ארץ".

V.

אהן א שדכן. — „זעהט איהר רב יוס'ל, איך בין אַ יוד אָהן חכמות און אַז דאָס מזל איז ניט אַזוי גוט, ווישט מען אָב די ליפּען און מ'געהט ווייטער. וואָס איז דער מענש היינטיגע צייטען? ס'איז אפילו ניט ווערט, אַז די ערד טראָגט איהם. גאָט האָט אונז אַלע געשטראָפֿט, ווייל מיר יודען זענען אַ עם לא היה. ביי זיך אין דערהיים זיצט איטליכער אויבענאָן און האָט ניט אַ זעכסער פֿון א מטבע און די וועלט איז אַ פֿערקעהרטע און ס'גליסט זיך נאָך געהן מיט'ן קאָפּ אַראפּ. — די ווייבער זענען אנאַנדער מין מכשפ'ת. געהן אָנגעטהון אין ווייסע קאַפּטליך און דעם ערשטען זומער נאָך דער חתונה איז מען קוציניו מוציניו און דערנאך ציהען זיי דיר ארויס דעם מאַרך פון די ביינער. איז איהר טאטע א בעל מלאכה, ווי די ערשטע מיינע, ביזט דו אין איהרע אויגען דער ריינער סמ"ך מ"ם. איז זי חס וחלילה נאָר פון אַ בעל־בתי'שער שטוב און זי האָט געזעהען ביי איהרען פֿאָטער אמאָל א זילבערנעם לעפֿעל, ביזט דו מיט דיין לעבען ניט מעהר זיכער און צעהן מאָל אין טאָג וועלען זיי דיר אויסרעכנען, אז עס איז געוועזען פֿאר זיי דאָס גרעסטע אומגליק, אז זיי האָבען דיך

גענומען, און אז זיי וואָלטען דיך ניט געוועזען גענומען, וואָלטען זיי געקענט נעמען א מאַן מיט פרנסה, און א זיידען טיכל אויך, און וואָלינע מייטקעס אויך. איך פרעג אייך אַליין, וואס זאל איך טהון, וואָס זאָל איך, נחמן רבקה'ס שהון. א יוד פון פֿערציג יאָהר און חיונה, מיט דריי קנייטשען און זיעבען לעכער און אַ זוהן און צוויי טעכטער קיין עין הרע, מילא ער איז א פראסטער יונג, דער מאמעס זוהן מיט די ביינער אבער זיי מיידליך, דערוואקסיינע מיידליך. פֿרעג איך, צו זיי זענען שיין? אַוודאי זענען זיי שיין, און אפֿילו אז מ'איז ניט שיין, אַז מ'צוואָגט זיך אוים און מ'טהוט אָן אַ ריינע קלייד און מ'האט צו געבען דען פֿיפֿציגער נדן במזומן, קען מען שוין אַ חתן געפעלען. אָבער אַ דאָ איז די קשיא, פון וואַנען נעמט מען אָט אָ דעם פֿיפֿציגער? אין הלבשה איז ניט דא קיין גבול, אזא עושר, ווי איך בין, צוויי שאַפֿעס, שטעהען ביי מיר און אַלעביידע זענען זיי ליידיג, אַ חוץ שמאַטקעליך נאָך פֿון דער חתונה צייט, וואָס איז ניט ווערט אַ דרייער".

„דעמאלט האָב איך נאָך געהאַט אביסעל צוגעקנעלט. עפּיס האָבען מיר אָנגערעדט די לייט אין שטאָדט, אז איך בין אַ בריה אויף פסוק. די גאנצע וואָך האָב איך געהאַקט האָליץ מיט די גוים און אַז ס'איז געקומען צום צאָהלען, האבען די פֿאָטערס געזאָגט: וואס? פאַר פסוק מוז מען אייך צאָהלען, ס'איז דאָך לחלוטין ניט קיין גמרא... אַז איך וואָלט ניט געהאַלטען דאָס קלייטעל מיט אַביסעל צוקער, צימרינג, עסיג, גאַז, וואס האט זיך געציקעט, וואלט איך מיט די קינדער געהאט א שיין פנים. א שאַפֿקעלע איז ביי מיר אויך געווען אין קלייט פון צעלניק; קנעפליך, באַנוויליך, נאָדלען. אַ דאָס שאַפֿקעלע האָט מיך אָבגעקאָסט א האַלב לעבען. וואָרום אַלע מאָל איז קיין סחורה ניט דערסטאַייעט. און די גרויסע קרעמער האָבען א טבע, אַז זיי ווילען ניט געבען סחורה אָהן געלד און אַז איך שווער מיך צעהן מאָל אָב, אַז איך וועל זיי בעצאָהלען, אַז איך וועל לייזען, איז ביי זיי מיין וואָרט אַזוי פֿיעל ווערט ווי די בלאָטע. און אויף דער אמת'ן, שענקען וויל קיינער ניט, אָבער זי, די קליפה מיינע, איך זאָג אייך, אַז ס'איז געקומען אַ סמאַרקאַטע מיידעל און האָט געוואָלט האָבען דריי העקעליך און ס'איז אויף להכעים ניט געווען, האָב איך מיך נעמעגט געזעגענען מיט'ן לעבען. אַ פיסק מיט טויזענד קללות. מילא שעלט און פערברען דיר די ליפען שעלטענ'דיג, אָבער געה אין קלייט אַריין, פעריל. ניין! זאָל בתיה געהן, בתיה הייסט די עלטערע מיינע און דווקא ניט די מאוסה, מילא אַז זי זיצט אַליין אין קלייט, קומט אַריין אַ ציקאַווער יונג, כלומר'שט עפּיס קויפֿען און אויפ'ן מאָרגענ'דיגען טאָג קומט ער נאָכאַמאָל. אַז אין קלייט איז בעשטענדיג די טיר אָפֿען און איטליכער קען קומען. טראַכט מען זיך, וואָס, מ'וועט זי אויסחאַפען? איז זי עפּיס אַ בייגעלע, וואָס מ'לעגט דאָס אַריין אין קעשעניע אַריין. אָבער היינטיגע יאָהרען, איהר פֿערשטעהט"?

„אַז זי זיצט אין דער היים און איז פֿערחושכט און מוז שאָבען און וואַשען האט זי אַוודאי ניט אין זין קיין פיסטע זאַכען. זיצענדיג אין קלייט אָבער, איבערגעטהון, קומט אַריין דער פיסטאָפאַסניק, קויפֿט זיך אַנ'אַכטעל טיטין, דרעהט אַ ציגאַר און זאָגט: האָט איה־ אַ שוועבעלע, באַרישנע! אָט אַזוי שמיעסען זיי ביי אונז מיט איינאַנדער דער נייער דור. איהר וועט עס קוים גלויבען, ביי אונז אין שטאָט רוקאמעט מען זיך שוין. אפילו דעם רב'ס שניר איז זיך אַ גאַנצע וואוילע. יאָ יודען זענען אויף אַ שיינעם שטייגער. דער רבונו של עולם האָט גענוג צו זינגען און צו זאָגען".

„האָט ניט קיין פֿעריבל, רב יוס'ל! איך וויל מיך אַ ביסעל אַנידערזעטצען. מ'זאָל ניט זינדיגען מיט די רייד. איך הוסט שוין נייַן יאָהר. מיינע, די הילטייקע, האָט מיך עפּיס אין זין? קאָכט זי מיר אַ גלעזעל וואַרמעס צו דער צייט? איהר ווילט אַוודאי וויסען, וואָס ס'געווען דער סוף פֿון דער מעשה. וואָס זאָל איך פֿאַר אייך לייקענען? אין שטאָדט האָט מען אָנגעהויבן צו רעדען... מיינע אויגען האָבען אַליין געזעהען, זיי ביידע, זיך שושקען. האָב איך זי אַ פֿרעג געטהון, וואָס האָסט דו דיך מיט אַזוינעם צו שושקען? איז פֿון איהר ניט אַרויס צו קריגען אַוואָרט, הייב איך מיך אָן צו בייזערן, הייבט זי זיך אויף און שטעהט אויף פֿונ'ם טיש. געה איך איהר נאָך און זאָג

איהר: בתיה זאָג, וואָס האָסט דו מיט איהם, לאָז מיך הערען, שטעלט זי זיך אַנידער לעבען פֿענסטער און הייבט אָן צו וויינען. אַ קלאָג אויף מיינע יאָהר. און די מוטער, אַזא מרשעת, איז אויף איהר זייט און הייבט מיך אָן צו שעלטען און ערשט נעכטען האָט זי מיר אויף געגעסען די גאַל. ווארום איך שווייג. גאָר ניט — אַ פֿאָטער זעהט אַ טאָכטער ווערט צולאָזען און ער שווייגט. — אָבער וואָס וועט מיר העלפֿען? האָב איך געהאַט אַ גוטען פֿריינד, בין איך אַריבער געגאַנגען צו איהם און געפֿ־עגט שטילערהייט אַ עצה וואָס טהוט מען? זאָגט ער: טוה אַ שידוך מיט איהר און גיעב איהר אַ מאַן מיט ברויט, וועט זי ניט אין זין האָבען קיין פּיסטע זאַכען. יאָ ס׳איז גרינג אַזוינס צו זאָגען, גיב איך זי איינמאָל ווידער אַ פּרעג — פּלאַצט זי אויס: זי וויל דעם משרת יונג, האָטש געה שריי חי וקים און לעג איין די וועלט״.

„איך פרעג אייך אַליין — פּאַסט עס עפּיס פֿאַ־מיר, אַז אין מיין שטוב זאָל מען שפּיעלען ליעבעס? יאָ, אזוי זאָגען זיי, הייסט דאָס, ווער ס׳האָט דאס אויסגעטראַכט מיט די אַלע מעשיות, זאָל איהם קיין גוטער יאָהר ניט קענען״.

„איך וויל אייך דערצעהלען בקיצור. מיין ווייב האָט גע׳חלש׳ט. איך האָב שיעור פֿערלוירען דעם זין, חאַפּ, לאַפּ! ער נעמט זי ווי זי שטעהט און געהט. אַ חתונה, אויף קיין שום יודען געזאָגט געוואָרען, אַ חופה, מישטיינ׳ס, געזאָגט, און די כלי זמר! עס כלומרט זיך אין האַרצען און אין קאָפּ און אין די קישקעס. דעם רב רופֿט מען אוועק אין אַ זייט. מיר מאַכען אונז אויף דער שטעל בעג־אָבען... נאָך פֿינף חדשים מיט דרייצעהן טעג האָט זי געהאַט אַ יונגעל. איהר קענט אייך דענקען, וואָס מיר האבען געהאַט אויסצושטעהען, גראָ־ און אַלט בין איך געוואָרען. מיט׳ן חדר איז דאָס אויס״.

„איך זאג, רב יוסל, ס׳איז אַ וועלט מיט צרות. דאָס לעבען איז קיין שאָס פולווער ניט ווערט. און דאָס קלייטעל איז פֿון דעמאָלט געעקט... מ׳מיטשעט זיך געגוג. ווילט איהר מיר לייהען פּיפֿציג קאָפּיקעס ביז דאָנערשטיג. מ׳האָט מיר געזאָגט, אַז אייער ווייב איז אַוואַ־שעווער. טאָמער האָט איהר ביי זיך אַ ציגאַר״ ?...

דער יודישער מזל.

פֿון

יעקב וואססערמאַן (וויען).

(פֿאָרטזעטצונג).

עס איז אַ תענוג פֿאַר די היסטאָריקער אנצונעמען, אַז דאס וואס די יודען האבען פֿערלוירען זייער לאַנד און האבען אזוי פֿיעל צו ליידען, איז אַ שטראַף פֿאַר אַנ׳אַלטען חטא... דאס איז איין אידעע פֿאַר גימנאַזיאַסטען. אין אפשר מעג איך פֿרעגען: וואו איז די שטראַף פֿון די שפּאַניער פֿאַר דעם אידעלעם גואטעמאָזען פֿון מעכיקא, וואס זיי האָבען איהם געבראַטען לעבענדיגער־הייט, און פֿאַר די אומ־געציילטע קרבנות פֿון דער אינקוויזיציאָן? פֿאַר וואָס איז נישט פֿראַנקרייך בעשטראָפֿט געוואָרען אזוי שווער, וואס זי האט אזוינע צרות אנגעטהון די אלבינגענזער און אזוי פֿיעל אונשולדיגע מענשען אוועקגעקוילעט אין דער באַרטהאָלאָמייאוס־נאַכט? און וועלכעם פֿון די רוצחים האט דער שרעקליכער טויט פֿון יאָהאַן הוס אפילו איין נאַכט נישט געלאָזט שלאָפֿען? אָט דאס זיינען געווען די פּרינציפּען, וואס מען האט צוֹ זיי ראיות געבריינגט פֿון דער נייער לעהרע, דאס זיינען די מעשים טובים, וואס מען האט זיי געטהון אין איהר נאמען.

דאס אומגליק פֿונם יוד אין די מיטעלאַלטערליכע צייטען איז געווען, וואס ער האט נישט געהאַט״ קיין טאלענט און האט אויך נישט געהאַט נאָך וואָס, זיך צו שמאַד׳ן. דער משומד ביי יודען האט קיין מאָל נישט געוועקסעלט זיין „גלויבען״, ער האָט נור מיט דער שמד געמאַכט אַ געשעפֿט. ווארען אפילו באַלד אין אָנהייב פֿונם קריסטענטהום, וואָס האָט דאָס קריסטענטהום געקאנט געבען אַ יוד, וואָס ער האָט נאָך נישט געהאַט? ער זאָל עס אָננעמען אין דער שיטערער פֿאָ־ם, וואָס די דאַמאָלדיגע גלחים האָבען איהם געגעבען, איז ער געווען צו קלוג. דאָס איז געווען געגוג גוט פֿאַ־ די ווילדע און קינדישע פֿעלקער צווישען דעם רהיין און ווייכסעל. די ריינע פֿאָרם דערפֿון האָט דאָך דער יוד געהאַט אין זיין אייגענע רעליגיאָן, וואָס דאָס קריסטענטהום איז ערשט דערויס ארויסגעוואַקסען. די יודען האָט זיך גאָר געדאַכט, אַז זייער אידעע פֿון משיח׳ן איז גרעסער, גייסטיגער און האָט מעהר השגה ווי די קריסטליכע. דער אויסלייזער, וואָס וועט אַמאָל קומען איז מעהר ווי דער, וואָס איז שוין געוועזען. ערשט ווי די אידישע צרות האָבען זיך שוין אזוי פֿערמעהרט, אַז עס איזט שוין נישט געווען צום אויסהאַלטען, האָבען די יודען אין מיטען פֿינם זיבעצעהנטען יאַהרהונדערט אָנגעהויבען זיך צו געוועהנען גלויבען, אַז משיח וועט זיין אַ לייבליכע געשטאַלט: דאָס איז נישט געווען קיין פֿריי־דיגע ערפֿילונג פֿין זייער האָפֿנונג, נור דאָס (דער גלויבען אן שבתי צבי) איז געווען די לעצטע פֿאָרם פֿון דעם בייזען חלום. וואס דאָס לעבען האט זיי פֿאָרגעשטעלט. נאָך אין דער אלטער פֿאָרם איז די גאנצע אידעע פֿון א משיח אין דאָס בעווייזען זיך פֿון א משיח־אויסלייזער נישט בלויז א ראיה, אז מען האט פֿריהער געליטען א גרויס אומגליק, נור דאס גרעסטע מאס פֿון עלענדקייט קאָן אוים דעם פֿאָלקסגייסט אויספּרעסען אַזאַ בילד, וואָס זאָל כח האבען צו טרייסטען א־ום אין אַרום. וואָס האבען די יודען פֿון דעם רעמישען רייך געקאנט אנהייבען מיט דער נייער בשו־ה פֿין אַגייס־טיגע אויסלייזונג? און ווער שמיעסט די שפּעטערע יודען, וואָס האָבען דערלעבט, אַז דאס וואָרט „קריסטליכע ליעבע״ איז געוואָרען אויף דער צינג פֿון בייזע גלחים צו אַבלויסע פֿראַזע, וואָס קען קיינעם נישט אָבנאַרען? דער יוד האָט פֿאַר זיך געהאַט א פֿערגאַנגענהייט פֿון אַ טיעפֿסטעם רעליגיאָזען געוודער, פֿון האַראַקטעריסטישע סאָציאַלע מלחמות. ער האָט זיך מיט גאָט גאָר אַנדערש געלעבט ווי די פֿעלקער פֿון מערב־זייט, וואס ציטערן אין זייער מיסטישע פֿרומיגקייט. ביים יוד איז דער הימעל מיט דער ערד פֿערבונדען מיט אַ באַנד פֿון משפחה. אז דאס באַנד זאָל בלייבען הייליג, גיט שוין אַכטונג דער אַלטער פּאַטיארכען־גאָט, וואס בלייבט אין צאָרען און אין דער ליעבע דער אייגענער טאַטע. אָהן דעם דאָזיגען שיינעם יחוס וואָלטען די גאָטליכע ספרים פֿון די יודען נישט געוואָרען אין אַזאַ הויכען גראַד ספרים פֿאַר אַללע מענשען און פֿאַר אַלע צייטען. די קירכע און עטליכע הייליגע פּ־נ׳ם פֿיהעם מיטעלאַלטער ווירקען נאָך אין דער דאָזיגער שיינער געזונדער ירושה פֿון די יודען. איך קאָן מיר נישט אַנדערש פֿאָרשטעלען: אַ געשטאַלט ווי מאָ־טין פֿון טור איז ווי אויס דער חברה נביאים פֿונם תנ״ך אַרויסגעשניטען. ערשט ווי די גלחים האָבען זיך אָנגעהויבען צו מישען אין וועלטזאַכען, דעמאָלט האָבען ערשט אָנגעהויבען די מאָ־ניכעס צ־ ווערען לויטער גייסט. ווייל דער יוד האָט זיך נישט אַריין געמישט אין זייערע אינעווייניגסטע מלחמות איז ער געוואָרען דאס אָפּפֿער פֿון ביידע. אין דער זייט איז תמיד געשטאַנען דאס פֿאָלק אַלס תלין, וואָס מען קאָן זיך אויף איהם פֿערלאָזען און זעהר לייכט האָט מען איהם געקאָנט אָנרייצען אויף די יודען.

מען דאַרף נישט פֿערגעסען, אַז דע־ יוד פון דעמאָלט איז געווען אין גאַנצען איין אָריענטאַלער. ער איז געווען שטאָלצער, אבגעשלאָסענער, רוהיגער, און האָט מעהר קוראַשו געהאַט. ער האָט נאָך געהאַט אין זכרון זיין פֿערגאַנגענהייט און איז געשטאַנען אינם לעבען בעוואוסטער און זעלבסט־ערשטענדליכער. די מלחמות וואָס ער האָט געמיזט צו זעהן, זיינען פֿאַר איהם שוין לאַנג פֿאַ־איבער. ער האָט צייט געהאַט צו די אינווייניגסטען וועלט. דער טיפּ־ס פֿון אַזא יוד האָט אין שפּאַניען עקסיסטירט ווען די איבריגע קריסטליכע פֿעלקער האָבען איהם שוין לאַנג פֿערניכטעט. אייראָפּא האָט פֿאַר די רציחה טהייער בעצאַהלט. מען האָט דער יודישען נשמה אנגעלענט אַ גיהנם־פֿייער פֿון טויזענד יאָהר. ווי אַזוי זיי זענען דערפֿון אַרויס־געקומען וועט זיך ווייזען.

אין די לעצטע יאָהרען זענען אויפֿגעשטאַנען מליצי יושר, וואָס האָבען די רציחה געוואָלט ענטשולדיגען, שיין מאַכען די צושטענדע

זיי האָבען ארויסגעפונען, אַז מען האָט די יודען טהייל זאַכען „ערלויבט" און אין זייער עקשנות האָבען זיי דאָס נישט געוואוסט צו שוינען. מעהר ווי איינמאָל האָט דער אָדער יענער גלח, דער אָדער יענער געלעהרענטער זיך אָנגערופען אַ גוט וואָרט פאַר זיי, און עס זענען נאָר געווען מלכים, וואָס האָבען זיך פאַר יודען אָנגענומען, חאָטש דורך די הויכע פּראָצענטען, וואָס די יודען פלעגען נעמען, זענען זיי שוין לאַנג מבוזה געווען ביים פאָלק. ראיות צו דעם זענען נישט טהייער און נישט זעלטען. זיי מאַכען זיך אָבער גאָר נישט ווייסענדיג, אַז די הויכע פּראָצענטע זענען נאָר געווען אַ כלי־זיין, וואָס זיי האָבען זיך דערמיט אין דער נויט געוועהרט און זייערע שטאַרקערע פיינד האָבען דאָסזעלבע כלי־זיין ביי יעדער געלעגענהייט קעגען זיי איבערקעהרט. ביים יוד האָבען זיי פלוצים געפונען, אַז עס ביי איהם נישטאָ קיין מענשליכקייט אין אַ צייט און אין אַ וועלט, וואָס האָט געטריעפט פון אכזריות און די פאַלשקייט איז געווען אַ זעלבסטפערשטענדליכע זאַך. און וואָס פאַר אַ פנים האָט דער שוטץ, וואָס טהייל האָבען געש׳טצט די יודען? עס האָט אַמאָל איינער זיין אייזעל אויסגעשטאָכען די אויגען, אָבגעריסען דעם שוואַנץ מיט די אויערען און האָט נאָך געהאַלטען פאַר אַ גוטסקייט, וואָס ער האָט איהם איבערגעלאָזט די פיער פיס. זייט דעם דער יוד איז געקומען אין די מערב־לענדער, שפּיעלט ער די ראָלע פון דעם דאָזיגען אייזעל. ער יאָמערט, ער וויינט — מען מאַכט חוזק אויס איהם; מען וואונדערט זיך: וואָס וויל דאָס אייזעל? עס האָט דאָך זיינע פיער פיס.

איך פיהר דיך דא אין אַ קליין שטעדטיל אין שוואַבען. מען שרייבט דעמאָלט אַ פנים 1510, אַ יוד האָט דעמאָלט אַ גנבה געטהון און מען האָט איהם פערמשפט צו דער תליה. ער מוז נאָך פאַר׳ן טויט זיך שמד׳ן. ער וויל אָבער נישט. האָט מען געבר־ענגט אַ ווילדען קצב־הונד און מען האָט איהם אויפגעהאָנגען צוזאַמען מיט׳ן יוד מיט׳ן קאָפּ אַראָפּ אויף איין גאַלגען. און בשעת דער ווילדער הונד צעררייסט דעם יודי׳ס אברים אויף שטיקער, מיטשעט זיך אונטען דער לח צו פרעדיגען די הויכע לעהרע פון דער ליעבע....

חאָטש עס שטעהט אַזוי אין דער קראָניק און עס איז נישט עפּיס קיין אויסטערלישע אכזריות, קלינגט דאָס ווי אַ העסליכער חלום, ווי אַ מורא׳דיגער משל.

עס איז נישט נייטיג צו דערמאַהנען אָן די גרויסע צרות, און די רדיפות אונטער די קאַפּעטינגער, ביז צו די שחיטות אַם רהיין; עס איז נישט נייטיג צו דערמאַהנען די טייכען אינשולדיג בלוט; די בעדריקונגען פון די פריצים; די בייזע גזירות פון די שטעדט; די צייכענס, וואָס מען פלעגט יודען צו מאַכען אויף די קליידער, כדי זיי זאָלען זיך שעמען; די בעזונדער גהעטאָס, וואו מען פלעגט די יודען איינצומויערען; די אונזיכערהייט, וואָס אַלץ וואָס זיי האָבען געהאַט איז נישט זייער געווען; מען האָט זיי מבזה געווען מיט דעם וואָס מען האָט זיי פאָרגעשריבען מיט וואָס זיי קענען האַנדלען און מיט וואָס נישט, און אפילו אין די בעסטע צייטען האָבען זיי געלעבט אַ פּאַראַזיטען־לעבען, דאָס הייסט, נאָר פון יענעם. דאָס אַלץ שטעהט אין יעדער היסטאָריע. דריי זאַכען מוזען מיר אָבער בעוואונדערן: ערשטענס די דעמאָנישע קראַפט פון די יודישע טבע אַלץ צו קענען אויסהאַלטען; צווייטען די זעלבסטפערשטענדליכקייט. וואָס אפילו די ליכטיגסטע גייסטער פון די קריסטען האָבען געפונען אין דעם דאָזיגען גורל פון יודען, און דריטענס, וואָס די פאַנטאַזיע פונ׳ם פאָלק איז קיינמאָל נישט בעאונרוהיגט אָדער בעטריבט געוואָרען פון דעם אויף איין אופן מען זאָל עס דערקענען. אין קיין שום אַלטע מעשה געפינט מען נישט קיין טרויערקלאַנג אויף די יודישע צרות, אין קיין שום ליעד געפינט מען נישט, אַז זיי זאָלען געווען מודה זיין, אַז זיי האָבען שלעכט געטהון, אין קיין שום דיכטונג איז נישטאָ קיין בילד דערפון. עס מוז דאָך אַ מאָל אין עפּיס אַ האַ־ץ אַ פונק אריין געפאַלען זיין און נאָך עפּיס אַנדערש בעוועגט האָבען, ווי די גלייכגילטיגע פעדער פונ׳ם קראָניקער. נאָר אַרום די געשטאַלט פון אחשור, דעם „עוויגען יוד", וואָס איז אַרויסגעוואַקסען פון אַ גאַנץ אַנדערער ערד, שפּינט זיך אַרום עפּיס אַ נישט דייטליכע ודוי אויף די שולד.

אָבער וואָס נוטצט, אַז דער רוצח איז מודה, ווען דער מאָרד איז שוין געשעהן? די צרות פון די יודען זייט דער צייט פון קאַרל דעם גרויסען ביז צו דער פראַנצויזישער רעוואָלוציאָן צייגט אונז אַ שרעקליכע רציחה, ווי מען האָט ביסלעכווייז געמאָרדט דעם גייסט מיט דעם האַרץ. דאָס רשעות האָט געהאַט זיינע כללים און זיינע געזעטצע. ווי די רעמישע קירכע האָט זיך אָנגעהויבען אייסצובורייטען, האָט געפונען די יודען, וואָס שטעהען פון דער ווייטענס און קוקען צו ווי ער האַלט מלחמה מיט פעלקער און מלכים, פיר אומבעקוועם, ווייל די יודען ווייסען מעהר פון זיי און שטעהען אויף אַ העכערע מדריגה פון זיי. מען האָט דעריבער די יודען באַלד געמאַכט אַ שלעכטען שם און זיי זייער כבוד אָוועקגערויבט, און דערמיט איז אויך פערשוואונדען די זיכערהייט פון זייער עקסיסטענץ. דער יוד האָט שוין נישט מעהר געהאַט צו שאַפען איבער זיינע אייגענע פרייע קרעפטען, די ערהאַלטונג פון זיין לעבען אַליין האָט שוין בעשעפטיגט זיינע אַלע כחות און גייסט. זיינע געפיהלען האָבען זיך פערדונקעלט, זיין נשמה איז פערדאַרט געוואָרען, אַ שטיינערנע מויער פון שנאה האָט ער געמוזט אויפבויען אַרום זיך. אַז מיר קלערען זיך איבער ווי אויס די דאָזיגע ערנידעריגטע, צעטרעטענע, געשינדענע, געפייניגטע מענשען, וואָס האָבען תמיד געלעבט אין איין פחד, — אַז מען האָט זיי נאָר געלאָזט אָבסאַפען, זענען אויס זי אַרויסגעוואַקסען זשעניען, וואָס האָבען מיט׳ן קראַנקען גוף געזוכט דעם וועג צום מאָרגענרויט פון נייע צייטען, זעהען מיר וויפיעל גייסט און העלדענטהום מען האָט אין די יודען אָבגעהרג׳עט, אַז די גאָטהייט וואָס מען האָט זי געוואָלט דיענען, איז בעליידיגט און געשענדעט געוואָרען אין איהר אינעווייניגסטער אידעע. אינ׳ם אכטצעהנטען יאָהרהונדערט האָבען נאָך שריפטשטעלער געקאָנט דעם הויכען געדאַנקען, אַז יודען זענען אויך מענשען, מיט אַ התלהבות פון ענטדעקער, מיט׳ן גאַנצען האַרץ אַרויסרעדען. ווען עס איז ערגעץ אין וועלטרוים פאַרהאַן אַ געטליך וועזען, וואָס האָט דאָס שטיל צוגעקוקט, האָט זיין הימעל געמוזט פאַר געלעכטער ציטערן. און דא קאָניץ, פּאָלנאַ, גאַליציען, און נאָך... באמת די מענשען זענען פיינ, פויל, שטומפיגע נארישע בהמות. וואָרען ווען ניט, וואָלט זיך עפּיס מעהר גערודערט אויף דער וועלט נאָך דעם.

דאָס איבריגע מוז מען שווייגען.

(ענדע קומט).

בריעף פון בערלין.

I.

עס איז שוין פערביי 10-11 וואָכען, זייט אין בערלינער אוניווערזיטעט און אין די איבעריגע העכערע לעהר־אַנשטאַלטען האָט זיך אָנגעפאַנגען דער ווינטערסעמעסטער, און פון דעסטיועגען געפינען מיר נאָך טאָג־טעגליך אין קאַנצעליאַריע פון ריכטער און רעקטאָר זעהר פיעל יונגע לייט מיט די „פּאַפּירען" אין די הענד, וועלכע וואַרטען מיט גרויסע אינערליכע ערדעגונג זייער שיקזאַל בנוגע דעם אָנקומען אין וועלכע עס איז העכערע בילדונגס־שולען. דיעזע „פערשפעטיגטע" זענען געוועהנליך פון דער רוסיש־יודישער יוגענד, וועלכע האָט נאָך געהאָפט און געוואַרט די גאַנצע צייט אָנגענומען צו ווערען אין דער היימאַט גופא און איצט, איבערצייגענדיג זיך, דאָס זי האָט ניט בעפרידיגט די פאָדערונגען פון „קאָנקורס" אויף „אַ פערטעל" אָדער אויף אַ גאַנצע „האַלבע" און אַז די פּראָטעקציע איז געבליבען „אָהן אַכטונג" קומט זי „קלאַפּען אין די טיערען" פון די אויסלענדישע אוניווערזיטעטען. מיר דריקען מיט פלייס די ווערטער „קלאַפּען אין די טיערען", ווייל אַלע בעאַמטע פון אוניווערזיטעט פון גרויס ביז קליין בעגעגנען ניט מיט אָפענע הענד די אויסלענדער און זענען איבערהויפט ניט גאַסט־פריינדליך צו „די רוסען", און די יונגע לייט, וועלכע שטרעבען זעהר שטאַרק צו וויסענשאַפט, קומט אויס זיך מבזה צו זיין מיט פערשידענע ביטעס

וועלכע ענדיגען זיך סוף כל סוף מיט גאָר נישט. דער בערלינער אוניווערזיטעט, וועלכער איז לויט די געזעצען פֿון לאַנד, אַפֿרייע זעלבסטשטענדיגע איינריכטונג, וואָס דאַרף נור שטעהען אונטע־ דער השגחה פֿון פראָפֿעסאָרען און איבעריגע געלעהרטע, איז פֿאַקטיש איצט געוואָרען אַנ׳אָבהענגיגע רעגירונגס אַנשטאַלט, וואָס ערפֿילט נור דאָס ווילען פֿון די פּאָליציי־בעאַמטע, ניט קוקענדיג אויף דעם, וואָס דאָס ברייננט זעהר פֿיעל שאָדען דער פֿ־ייער וויסענשאַפֿט, מיט וועלכער דייטשלאַנד האָט יאָהרען לאַנג שטאָלצירט. אָט זענען מיט צוויי יאָהר צוריק די פראָפֿעסאָרען געווען געצוואונגען אויסצושליסען פֿון זייער „קאָלעגיום״ פריוואַט דאָצענט אַראָנס נור דערפֿאַר, ווייל זיינע סאָציאַליסטיש־ראַדיקאַלע איבערצייגונגען זענען ניט געפֿעלען געווען דעם רייכס־קאַנצלער, גראַף ביולאָוו. איצט איז מען שוין מעהר פֿאָרזיכטיג: מען לאָזט שוין לכתחילה ניט צו קיינעם צו אקאַפֿעדרע, איידער מען איז ניט גוט בודק די נשמה פֿון געלעהרטען. עס פֿערשטעהט זיך, אַז די וויסענשאַפֿט פֿערליהרט זעהר פֿיעל פֿון אַזאַ סאָרט פֿיהרונג. פֿערשיעדענע צווייגען פֿון דער וויסענשאַפֿט און קונסט האָבען ניט זייער פֿערטרעטער אין אוניווערזיטעט נור דעריבער, ווייל דיעזע וועלט אַנשויאונגען און איבערצייגונגען שטימען ניט מיט די אינטערעסען פֿון דער רעגירונג און די העכערע קלאַסען. ווי ווייט דער בערלינער אוניווערזיטעט דינט די אינטערעסען פֿון דער פרייסישער רעאַקציאָן קען מען זעהן פֿון זיין פֿערהאַלטען זיך קעגען דער רוסישער יוגענד. אויב די אָפֿיציעלע קרייזען האָבען זיך איבערהויפט קיין מאָל ניט אויסגעצייכענט מיט זייער גאַסט פֿריינדליכקייט צו דער רוסיש־יודישער יוגענר, האָט, נאָך׳ן בעוואוסטען פֿאַר אַ יאָהריגען פראָטעסט פֿון דער רוסישער קאָלאָניע קעגען דעם מיניסטער ריכטהאָפֿען פֿאַר די אונבעגרינדעטע בעליידיגונג, — גראַף ביולאָוו, ווי עס ווייזט אויס, אין גאַנצען בעשלאָסען „נוקם״ צו זיין זיך אָן די העזה־דיגע „שנאָרער און בעשווערער״. און נוקם זיין זיך אָן דער רוסיש־יודישער יוגענד האָט ביולאָוו געוויזען, אַז ער קען זעהר לייכט. דערצו האָט ער נאָר בעדאַרפֿט אויסדריקען זיין וואונש, מען זאָל בעגרעניצען די אויפֿנאַהמע פֿון רוסישע סטודענטען און סטודענטינען. דעם וואונש האָבען די „נעהאָרכזאַמע פראָפֿעסאָרען גלייך פּינקטליך אָנגעפֿאַנגען צו ערפֿילען. מען נעמט אָן אַלע פּאַסיגע און ניט פּאַסיגע מיטלען, אַבי נאָר פּטור צו ווערען פֿון די אונגעבעטענע געסט. ביי׳ן אָננעהמען פֿאָדערט מען דוקא א פֿולען אַטעסטאַט פֿון גימנאַזיע אָהן פנימות (ביז׳ן פראָטעסט האָט מען אָנגענומען מיט אַ ציינגיס פֿון זעקס קלאַסען פֿון אמיטעל־שול), טאָמער חס וחלילה האָט מען איין אטעסטאַט פֿון ארעאַלשול און דערצו א ציינגיס אויף 8 קלאַסען לאַטייניש — איז שוין פסול און מען קען שוין מיט אַזוינע דאָקומענטען ניט אָנקומען. מען נעמט אַפילו שוין ניט אָן אזעלכע, וועלכע האָבען אין רוסלאַנד שוין גענדיגט אַ העכערע בילדונגס־שולע. קוים קענען זיי ניט צושטעלען איין אטעסטאַט פֿון גימנאזיע. די, וועלכע האָבען שוין אַלע נויטיגע דאָקומענטען, ווערען אויך נאָך ניט גלייך אָנגענומען, מען הייסט ערשט קומען אויף אַ ענטפֿער אין צעהן טאָג ארום, דער ווייל מאַכט מען פּאָליציי־ספּראַווקעס וועגען די אויפֿפֿיהרונג פֿון יונגען־מאַן, אפשר איז ער חס וחלילה אין וואָס ס׳איז נכשל געוואָרען... פֿרויען ווידער קענען נור אָנגענומען ווערען, ווען זיי שטעלען צו, אויסער איין אטעסטאַט פֿון גומנאַזיע מיט אַ גאָלדענעם מעדאל, אויך א ציינגיס אויף אַכט קלאַסען לאטייניש. דער היי־יעהריגער רעקטאָר (דער בעריהמטער היסטאָלאָג פראָפֿעסאָר הערטוויג) איז אפילו אַ גאַנץ וויכער מענש, אָבער מען האָט איהם אַרום גערינגעלט מיט אַ גאַנצער באַנדע יוצר משרתים ואישר משרתים, וועלכע לאָזען אויף קיינפֿאַל ניט צו צו איהם. מען שיקט פֿריהער צום „ריכטער״, וועלכער האָט די פֿעהיגקייט צו געפֿינען פֿון אונטער דער ערד אורזאכען ניט אנצונעמען, אויסער דעם איז ער, דער ריכטער, בכלל א גרויסער אַנטיסעמיט און איז, פֿערשטעהט זיך, א גרויסער מחמיר בנוגע די יודען.

די דייטשע סטודענטען פֿון די רעאקציאָנע־קלאַסען, זעהענדיג, ווי די בעאַמטע און די פראָפֿעסאָרען פֿערהאלטען זיך צו דער רוסיש־יודישער יוגענד, ערלויבען זיך שוין אָפֿען, אונפֿערשטעלט אַ ריויסציווייזען זייערע אנטיסעמיטישע ליידענשאַפֿטען. אַלס איין אליוסטראַציע וועל איך ברענגען איין עפּיזאָד, וועלכע כאראקטעריזירט די לאַגע פֿון די יודישע סטודענטען אין דייטשלאַנד. דאָס איז געווען ניט לאַנג אין דעצעמבער מאָנאַט. פֿאַר דער פֿאָרלעזונג אין לאַנד־ווירטשאַפֿטליכע האָכשולע האָט איינער, אַ דייטשער סטודענט, אויסגערופֿען די פֿאַמיליע פֿון אַ יודישען סטודענטען „לעווי״ איבערצוגעבען איהם דאָס סטודענטען־ביכל. דערהערענדיג די יודישע פֿאַמיליע, האָט דאָס רוב סטודענטען, וועלכע איז געזעסען אין א אודיטאָריע, אויסגעפּלאַצט מיט א משונה־ווילדען געלעכטער, אויף וועלכען די איבעריגע סטודענטען האָבען געענטפֿערט מיט׳ן פֿיס־קלאַפּען (דאָס איז אַ מין בראַוואָ־פּאַטשען) צו ווייזען, דאָס זיי זענען מסכים מיט די ערשטע. און א זעלכע זאכען ערלויבען זיך די דייטשע סטודענטען זעהר אָפֿט אפילו אין דער געגענוואַרט פֿון די פּראָפֿעסאָרען! און די גרייז־גרויע געלעהרטע געפֿינען אפילו ניט פֿיר נויטיג צו מאכען א בעמערקונג זייערע צו הערער. ווי עס ווייזט אוים זענען די געעהרטע פּ־אָפֿעסאָרען ניט ווייטער געשריטען אין דיעזער הינזיכט פֿון זייערע רעאקציאָנע תלמידים!

אזעלכע פֿערשיעדענע גייסטיגע ליידען קומט אויס אריבערצוטראָגען דער רוסיש־יודישער יוגענד ביי׳ן אָנקומען און אפילו אין דער צייט פֿין איהר זיין אין אוניווערזיטעט!

און די עפֿענטליכע דייטשע מיינונג? זי שווייגט! נור די איינציגע ראדיקאלע צייטונג „פֿאָרווערטס״ האט קיין אָבשיי ניט און ווייזט אַל׳ץ ארויף אויפֿ׳ן טעלער. דאָס איז די זעלבע צייטונג, וועלכע האָט ענערגיש ארוים געטרעטען אין אגאנצער רייהע ארטיקלען מיט א שטארקען פּראָטעסט קעגען די אונווירדיגע אַכזריות׳דיגע בעהאנדלונגען מיט די אונגליקליכע עמיגראנטען, וועלכע די פּרייסישע פּאָליציי און די אגענטען פֿין די האמבורג־אמעריקא־ליניע האָבען זיך ערלויבט — דאָס איז פֿאָרלייפֿיג די איינציגע שטימע, וואָס איז קיינעם ניט נושא פנים און טרעט א־ויס קעגען יעדער אונרעכט, אין וואָס פֿאַר א פֿארמע דאָס זאָל ניט פֿאָרקומען.

א. ז.

בריעף פון קראקא.

I.

אַלע שוסטער געהען באָרוויס, און קראקוי, וואו עס האָט זיך געדרוקט דער „יוד״ עליו השלום, „די פֿאָלקס צייטונג״ עליה השלום; אין קראקא, וואו עס זענען ערשיענען שלום־עליכם׳ס ווערק, אין קראקא, וואו עס דרוקען זיך אין פֿישער׳ס און אַנדערע דרוקען יעהרליך הונדערטער יודישע ווערק, — אָט אין דעם קראקאָ הייבט מען אפֿילו ניט אָן צו וויסען, אַז עס איז דאָ אַ יודישע ליטעראַטור. אָט אין דעם קראקא, וואו עס וואָהנען 30 טויזענד יודען און כמעט אַלע רעדען יודיש וועט איהר נעפֿינען אַלע פּוילישע און דייטשע צייטונגען, און אַ יודיש בלאַט אַפֿילו אויף אַ רפואה ניט. ווי זאָל מען אַזא פֿאַקט אָנרופֿען? טרויעריג? ניין עס איז צו ווייניג — אויב איהר ווילט וויסען דעם ריכטיגען נאָמען וועט עס הייסען „לעכערליך״ יאָ, עס איז לעכערליך צו איגנאָרירען א שפּראַך, אויף וועלכע מען רעדט אַליין; עס איז לעכערליך צו פֿערלייקענען, זיך ענטזאַגען פֿון א פֿערמעגען, פֿערהאָרעוועט מיט בלוט...

און וואו קומט עס פֿאַר? טאַקע ביי׳ם עם חכם ונבון, ביי די קראקויער יודען, וואָס זענען אייגענטליך טייערע יודען, האַלטען פֿון יודישקייט פֿייער און פֿלאַם.

און אפשר מיינט איהר, אַז די קראַקויער יודען האָבען עפּיס צו דער יודישער שפּראַך טענות, ווי: עס איז קיין שפּראַך ניט, האָט ניט קיין גראַמאַטיק, עס איז אַ זשארגאָן, אַ פֿערדאָרבען דייטש? חלילה! פֿרעגט אַ קראַקויער יודען בחרם, וואָס בעדייטען אַזוינע טענות! לשון־קדש איז דאָך שוין געווים אַ שפּראַך און פֿרעגט, צו זעהט איהר אָן דאָ ערגיץ אַ לשון־קדש בלאַט, סיידען אין לעזע זאָל „עזרה״? דער „המצפה״, דאָס איינציגע וועכענטליכע בלאַט, וואָס דרוקט זיך אין קראַקוי פֿיר גאַנץ גאַליציען געפֿינט איהר נאָר אין איין יודישען קאַפֿעהויז און דאָס האַלט מען איהם אויך

אודאי מעהר צו ליעב מצוה, אלס צו ליעב די יודען, וואס בעזוכען די קאפע. און ווער ווייסט נאך וואס פאר א פראצענט דער הערויסגעבער לאזט אראפ פון מקח, און ווער ווייסט נאך אנדערע סודות? ווארים עס איז שווער צוגלויבען, אז אין א קראקויער קאפעהויז, וואו די אלע געסט זענען יודען, זאל זיך א יודישע צייטונג געפינען...

און דאך — — — מיר מוזען דריי פאוזען שטעלען — געפינען זיך אין קראקוי אייניגע, וואס ווייסען יא, אז די יודישע שפראך איז א שפראך. אידר ליטעראטור איז א ליטעראטור און איהרע שריפטשטעלער זענען ניט קיין בערען און ניט קיין פיפערנאטערס, נאר טאקע שריפטשטעלער... און דאבען זיך בעשלאסען צו בעווייזען עס אויך די איבריגע קראקויער יודען, וועלכע האבען ליידער ביז אהער אליין עס גיט געוואוסט.

די איניציאטיווע דערצו האבען געגעבען אייניגע מיטגליעדער פון דעם יודישען ארבייטער פעראיין „חרות". בעקענענדיג זיך מיט דעם האראקטער פון די יודישע אבענדען אין וויען דאבען זיי זיך ענערגיש גענומען צו גרינדען אזעלכע אבענדען אויך אין קראקוי. אויב וויען, וואו די יודישע קהילה האט שוין באלד איהר יודישען גייסט פערלאהרען אינטערעסירט זיך נאך מיט יודישער ליטעראטור, פאר וואס זאל קראקוי, איין עכטע יודישע קהילה, זיך ניט אינטערעסירען?

און ווירקליך האט דער ערשטער יודישער אבענד אין קראקוי, וואס האט שטאט געפינען דעם 1 יאנ. אין לאקאל „השחר" געראט איין אונערווארטעטען ערפאלג ביי א זעהר גרויסען פובליקום. און דער ערפאלג איז כשר פערדיענט. די גלענצענדע רעדע און יודיש איבער „זשארגאן", פון ד״ר וואשיטץ, וועלכער בעטראכטעט אידם, ווי אלע איבריגע מאדערנע יודען אהן פערשימעלטע פאראורטהיילען, פיר די יודישע שפראך, איז שוין אליין אין שטאנד געוועזן צו אבקויפען אלע צוהערער. דער צו האט נאך דער בערירמטער מאהלער אברהם ניימאן פארגעלעזען פרצ׳עס הויכקינסטלערישע פאנטאזיע: א גלגול פון א ניגון, וואס האט דאס פובליקום ווי בעצויבערט, און פון שלום אש, „יונג בילדער"; ה. מ. עהרליך האט פארגעלעזען זיין שענע סקיצצע „אין איין סוכה" און פון שלום-עליכם אייניגע הומארעסקען, וואס האבען ארוים גערופען — איבערהויפט די לעצטע — א געוואלדיגען בייפאל און גרויסע ענטציקונג. א. רייזען האט פארגעלעזען אייניגע קליינע געדיכטע, פאר וועלכע דאס פובליקום האט איהם אויך זעהר וואהרעם אפלאדירט.

עס פערשטעהט זיך, אז דער איינציגער ליטעראַרישער אבענד איז נאך ניט אין שטאנד צו צוציהען די קראקויער יודען צו דער יודישער ליטעראטור. דאס וואס עס איז פערנאכלעסיגט געווארען דורך לאנגע יאהרען, — קען מען עס מיט איין אבענד ניט פערריכטען; מען מוז נאך לאנג ארבייטען ביז דאס יודישע פאלק בכלל און קראקויער יודען בפרט וועלע בעגרייפען דעם פשוט׳ן אמת, אז אזוי ווי עס איז ניט קלוג צו זיין איבערגעגעבען נאר דער יודישער ליטעראטור אליין, און ניט וועלען וויסען פון אנדערע ליטעראטורען, אזוי איז נאך פיעל נארישער צו הייסען יודען, ליידען ווי יודען, האפען ווי יודען, און די יודישע ליטעראטור, דער פונדאמענט פון יודענטהום, גיט וועלען וויסען און קענען...

א. ק.

ביבליאגראפיע.

ד״ר בנימין טהעאדאר הערצל.

זיין לעבען און זיינע מעשים פאר׳ן יודישען פאלק. פון אליהו בן-ברכאל.

פערלאג. פאלקסבילדונג". וויען.

זעהר א שווערען איינדרוק האט געמאכט אויף א גרויסע טהייל פונ׳ם יודישען פאלק דער טויט פון ד״ר הערצל. נאר נאך שווערער איז געוועזן דער איינדרוק, ווערענדיג ווי אזוי קליינע ווערימליך האבען גלייך געוואלט דאבען א יניקה פון דעם נאר וואס געשטארבענעם לייב. דער לייב האט נאך ניט צייט געהאט צומאכען די אויגען און צעהנדליגער מחברים און הערויסגעבער האבען שוין געמאלדען אין די בלעטער, אז עס איז שוין ארוים פון דרוק הערציל׳ס ביאגראפיע. אין די אלע מודעות האט מען לייכט געפיהלט, אז יעדער זוכט דא די פאר גראשען און עס איז געוועזן א שאנד פאר דאס גאנצע יודישע פאלק. עס פערשטעהט זיך, אז די אללע בראשורען, וואס זענען געמאכט געווארען „נא פאטשעקאניע" האבע ניט געהאט און ניט געקענט האבען קיין שום ליטעראַרישען ווערט. צו געבען א בילד פון אזא גרויסען מאן, ווי ד״ר הערציל איז, מוז מען לאנג פארשען, זיך גוט בעקענען מיט זיין גייסט. מיט זיין אנשויאונג, מיט זיין לעבען און דאס אללעס קען מען אין א טאג נישט מאכען. חוץ דעם מוז מען האבע דערצו פעהיגקייט, איך רייד שוין ניט, פון טאלאנט. די אלע בעדינגונגען האבען געפעהלט אין די ביז אהער ערשינענע ביאגראפיען פון ד״ר הערציל.

פערלאג פאלקסביבליאטעק אין וויען, ווייזט אוים, האט ניט געהאט אין זינן קיין געשעפט. ער האט זיך ניט בענוצט מיט דעם שפריכווארט: שמיד דאס אייזען, ביז וואנען עס איז נאך הייס, און ד״ר הערציל׳ס ביאגראפיע איז דארט ערשט די טעג ערשינען.

עס איז טאקי קענטיג, אז דער ביאגראף, אליהו בן-ברכאל, האט עהרליך ערפילט זיין אויפגאבע. אין א בראשורע פון 60 זייטען האט ער אלץ געזאגט, וואס ער, אלס איבערצייגטער ציוניסט, האט געקענט זאגע איבער ד״ר הערציל. און געזאגט האט ער שיין, ליטעראריש און געשמאקפאלל. עס פערשטעהט זיך אז מיר קענען ניט זיין איינפערשטאנדען מיט פיעלע בעלייכטונגען און פירושים, וואס דער געעהרטער ביאגראף האט צו מאנכע פונקטען געגעבען, צו דער ביאגראפיע זעלבסט האט עס אבער ניט.ן פיר איין איבערצייגטען ציוניסט איז שווער צו זיין אביעקטיוו. נאר וועגע דעם וועלען מיר ריידען איין אנדערס׳מאל. אין אונזער קורצע ביבליאגראפיע האבען מיר נאר די מעגליכקייט צו זאגען, אז ד״ר הערציל׳ס ביאגראפיע פון אליהו בן-ברכאל איז די איינציגע, וואס פערדיענט איהר נאמען און די איינציגע וועלכע מיר קענען רעקאממאנדירען יעדער יודען, אפילו ניט קיין ציוניסט, וואס וויל זיך בעקענען מיט ד״ר הערציל׳ס פערזענליכקייט און ארבייטען.

בן-קלמן.

ליטעראטור און קונסט.

שבת דעם 14-טען יאנואר וועט אויפגעפיהרט ווערען אין קראקויער יודישען טעאטער די דראממע „געטטא" פון הערמאן הייערמאנס אין דער יודישער איבערזעצונג. די שוישפיעלער וועלען זיין די אינטעללעגענטע יודישע ארבייטער פון נייעם פעראיין „בילדונג", וואס זייער ציעל איז צו פערפיינערען דאס געשמאק פון דאס יודישע פובליקום, אויפפיהרענדיג אנשטאט די אלטע נארישע אפערעטען פון לאטיינער עט קאמפ., שיינע און אינהאלטספאלע שטיקער. וועגען דיעזען וויכטיגען נייעם פעראיין און די שוישפיעלער וועלען מיר א צווייטענמאל ברייטער ריידען.

Verantwortlicher Redacteur M. Fischer, Herausgeber A. Reisen. — Druck von Josef Fischer. Krakau.

עס ווערען אנגענומען אבאנענטען פיר יאהר 1905 אויף

דאס

יודישעווארט.

בעטראכטענדיג די שפראך, וועלכע דאס יודישע פאלק רעדט שון זייט הונדערטער יאהרען, אלס א טאג-שפראך, האבען די ביזהעריגע ערוויסגעבער פון יודישע צייטשריפטען געקוקט אויף איהר ליטעראטור, ווי נאר אויף א מיטטעל צו מאנכע צוועקען, העכטענס צו אויפהייבען דורך איהר די מאססע צו א געוויססער שטופע פון בילדונג מיט דעם געדאנק, אז ווען די מאססע וועט שוין ערייכען די געווינשטע שטופע, זאל זי איהר וייטערע ענטוויקלונג און בילדונג זוכען אין איין אנדערער, פרעמדער שפראך און ליטעראטור. די יודישע ליטעראטור אלס ציעל אן און פיר זיך, האבען די דאזיגע ערוויסגעבער קיינמאל ניט בעטראכט. ניט דא איז דאס ארט צו ערקלערען די אורזאכען פון אזא אונבעגרינדליכער בעטראכטונג. מיר ווילען נאר זאגען, אז מיט אזא מין בליק, האבען די ערוויסגעבער פון די יודישע צייטשריפטען קיין ליטעראטור אין פוללען זינען פונ'ם ווארט ניט געקענט און ניט געוואלט שאפען.

דאס יודישע ווארט

איז די ערשטע צייטשריפט, וואס זאגט ארויס אפען איהר פעסטע איבערצייגונג, אז די שפראך, וואס האט געהייסען ביי די פריהערדיגע און ביי מאנכע יעצטיגע ערוויסגעבער זשארגאן, — **זי איז די יודישע נאציאנאלע שפראך** און איהר ליטעראטור בעטראכט זי ניט אלס מיטטעל, נאר אלס ציעל אן און פיר זיך.

מיט אזא מיינונג, וואס איז דורכגעפיהלט און אויפריכטיג, אהן קיין שום וואקלרייען, וועט „דאס יודישע ווארט" קענען זיין דרייסט, שיין, עהרליך און ערנסט, אהן וואס א ליטעראטור קען קיין קיום ניט האבען.

בעטראכענדיג **די יודישע שפראך אלס נאציאנאל־שפראך**, וועט **„דאס יודישע ווארט"** זיין בעשטימט ניט נאר פאר א בעוואוסטען טהייל פון פאלק, נור פיר דאס גאנצע יודישע פאלק, וואס רעדט און פערשטעהט יודיש.

דעריבער וועט „דאס יודישע ווארט" ניט בעגרענצען זיך, ווי די ביזהעריגע צייטשריפטען, נאר מיט אזוינע ארטיקלען, וואס האבען איין אינטערעס פיר ווייניג ענטוויקעלטע לעזער.

אין דאס יודישע ווארט

וועלען קומען אויך ארטיקלען מיט אזוינע פּראבלעמען און פראגען, וואס אינטערעסירען און לאזען ניט רוהען דעם יודישע אינטעלליגענט, אלס מענש, וועלכער זוכט ליידער אזעלכעס נאָר אין פֿרעמדע ליטעראַטורען און ערווייטערט זיך אויף אזא אופֿן פֿון זיין אייגענער ליטעראַטור און פֿאלק.

זייענדיג פֿון דער מיינונג, אז יעדעס פֿאלק, ווי רייך עס זאל ניט זיין אין גייסטיגע קרעפֿטען, מוז בלייבען שטעהן אויף איין ארט אדער צוריקגעהן, ווען עס פֿערשליעסט זיך און לעבט אבגעזונדערט אין איהר אייגענער וועלט, וועט

דאס יודישע ווארט

יך אינטערעסירען מיט יענע פּראגרעסיווע שטרעמונגען און שטרעבונגען, וואס האבען ניט נאָר איין יודישען נאָר אויך אנ׳אללגעמיינעם האראַקטער. אין „דאס יודישע ווארט״ וועט דער לעזער אימער געפֿינען דאס לעצטע ווארט פֿון דער געבילדעטער און פֿארשריטליכער וועלט.

בעטראכטענדיג די יודישע פֿרוי, אלס גרויסע מאראלישע קראפט אין דעם מאדערנעם יודענטהום, וועט **„דאס יודישע ווארט״** פיעל פלאץ שענקען פיר ארטיקלען, וואס וועלען די יודישע פֿרוי בעלעהרען, בעפֿרייען און בעוואוסט מאכען. דרין וועלען נעמען אויך אייגטהייל פיעל בעגאבטע יודישע און אללגעמיינע שריפֿטשטעללער-פֿרויען.

דאס יודישע ווארט וועט זיין די נייע צייטשריפֿט, אויף וועלכער די וואהרע פריינד פֿון דער יודישער ליטעראטור האָבען געווארט און געבעטען. מיר האָפֿען, אז די דאזיגע פֿריינד וועלען פֿערשטעהן זייערע פֿפֿליכטען און וועלען זיי לויט מעגליכקייט ערפֿיללען.

די נאהענטסטע מיטארבייטער פֿון דאס יודישע ווארט זענען:

שלום אש, בעל-מחשבות, ה. ד. נאמבערג, א. קאראלניק.

פרייז פיר רוסלאנד:

יעהרליך	3.50	רוב.
האלביעהרליך	1.75	"
פֿיערטעליעהרליך	90	"
מאָנאַטליך	30	"
איינצלנע נומער	8	קאפ.

פרייז פיר עסטרייך:

יעהרליך	8	קראָנען
האלביעהרליך	4	"
פֿיערטעליעהרליך	2	"
מאנאטליך	70	העלער
איינצעלנע נומער	20	"

אין די איבריגע לענדער לויט קורס.

הויפּט אגענטור פֿיר גאנץ רוסלאנד:

Я. Лидскій. Книгоиздательство „ПРОГРЕСЪ“ Варшава, Налевки 32

פֿיר גאַנץ עסטרייך דייטשלאנד, ענגלאנד און אמעריקא:

Abraham Reisen, Red. und Admin. Das „Jüdische Wort“ Krakau Alte-Weichselgasse 27.

